

ΙΔΡΥΘΗΚΕ ΣΤΑ 1903

Ο ΝΟΥΜΑΣ

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ-ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ ΚΑΘΕ ΜΗΝΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΑΝΟΣ Δ. ΤΑΓΚΟΠΟΥΛΟΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Κ. ΚΑΡΘΑΙΟΣ:	Δημ. Π. Ταγκόπουλος.
ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ:	Ἐπιτάφιος λόγος.
ΣΩΤΗΡΗΣ ΣΚΠΗΣ:	Στό θάνατό του...
ΡΗΓΑΣ ΓΚΟΛΦΗΣ:	Ἀγωνιστής καί Λογοτέχνης.
ΚΩΣΤΑΣ ΠΑΡΟΡΙΤΗΣ:	Προτοπόρος.
ΜΙΧ. Γ. ΠΕΤΡΙΑΝΗΣ:	Ὁ Ἥρωας.
Μ. ΦΙΛΗΝΤΑΣ:	Ἀπόστολος τῆς Δημοτικῆς.
ΘΡΑΣΥΒΟΥΛΟΣ ΣΤΑΥΡΟΥ:	Τάκης Ταγκόπουλος.
ΛΙΔΗ Μ. ΙΑΚΩΒΙΔΗ:	Ταγκόπουλος.
ΝΙΚΟΣ ΠΑΠΠΑΣ:	Ἐπίγραμμα.
ΔΗΜ. Π. ΤΑΓΚΟΠΟΥΛΟΣ:	Αὐτόγραφο - Καστανιέττες.
Κ. Μ. ΜΙΧΑΗΛΙΔΗΣ:	Ἀργύρης Ἐφταλιώτης.
Β. ΚΟΥΖΟΠΟΥΛΟΣ:	Ἡ Δραματική Λογοτεχνία στή Ρουμανία.
Ο ΝΟΥΜΑΣ:	Ὅ,τι θέλετε.

ΓΝΩΜΕΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΤΑΓΚΟΠΟΥΛΟ ΚΑΙ ΤΟ ΝΟΥΜΑ:
Ἄλξ. Πάλλη, Π. Βλαστοῦ, Α. Γ. Καμπούρογλου, Α.
Χόρβαθ, Ἄλξ. Στάινμετς.

ΕΙΚΟΝΕΣ ΚΑΙ ΣΚΙΤΣΑ: Λίγες μέρες πρὶν πεθάνει.—Ὅταν
ἄρχισε τὸ «Νουμά».—Ἀρχισυντάχτης στήν «Ἐστία».—
Τελευταία φωτογραφία του.

ΣΤΟ ΕΞΩΦΥΛΛΟ: Ἔργα τυπωμένα καὶ ἀτύπωτα τοῦ Α. Ταγκόπουλου.—Δυὸ ἀρθρα σὸ ἐρχόμενον.—Γιὰ τοὺς νέους
τῆς Ἠθοῆς.—Νέα Βιβλία.

6

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Γ'. ΧΡΟΝΟΣ ΚΒ'

ΤΕΥΧΟΣ 6 (791)

ΜΑΡΤΗΣ 1930

ΤΟ ΤΕΥΧΟΣ

ΔΡΧ. 5—

Ο ΝΟΥΜΑΣ

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ
ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ ΚΑΘΕ ΜΗΝΑ

ΙΔΡΥΤΗΣ: Δ. Π. ΤΑΓΚΟΠΟΥΛΟΣ
(1903—1922)

ΕΚΔΟΤΗΣ ΚΑΙ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ
ΠΑΝΟΣ Δ. ΤΑΓΚΟΠΟΥΛΟΣ

ΓΡΑΦΕΙΑ: ΔΙΔΥΜΟΥ 36 ΑΘΗΝΑ

Επιβάσματα και ό,τι σχετικό με την ύλη προς τη Διοχ του Νομᾶ.

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ

Για την Ελλάδα Λραμᾶς 100
Για την Αγγλία (Σελλίνα 10
Αίγυπτο και Κύπρο
Για την Αμερικη Λολλάρια 3
Και για τ' ἄλλα μέρη ἀνάλογα
(60 γραμμάκια για τη Γαλλία κ.τ.λ.)
Τὸ τεῦχος γὰρ τὸ ἐξωτερικὸ
1 σελλίνα ἢ 30 σέντζ.
Ἡ συνδρομὴ πάντα γὰρ ἕνα
χρόνο, προπληρωομένη εἶναι.

Ταξείδιόγραμμα δὲν ἐπιστρέφονται.

ΝΕΑ ΒΙΒΛΙΑ

(Ἀπὸ τὰ βιβλία τῶν στέλλονται στὸ «Νομᾶ» σὲ δύο ἀντίτυπα κρίνονται μονάχα οὗτοι νομίζουμε ἄξια νὰ κριθοῦνε. Τὰλλα ὅποσδήποτε ἀναγγέλλονται).

ΓΕΡΑΣ ΣΠΑΤΑΛΑ: «Ὁ βίος μίᾶς ψυχῆς». Ποιήματα. Ἐκδότης Α. Μαυρίδης. Ἀθήνα 1930. Δρ. 15.

ΧΡ. ΒΑΣΙΛΑΚΑΚΗ: «Πληγὲς καὶ Φραγκέλιον». Ἐκδοσὴ Κοραῆ. Ἀθήνα 1930. Δρ. 30.

ΣΩΤΟΥ ΒΟΥΡΑΕΚΗ: «Ἐξομολόγησις νευροσθενικοῦ». Ἐκδοσὴ τοῦ συγγραφέα. Ἀθήνα 1930. Δρ. 20.

ΤΑΚΗ ΑΘ. ΜΠΕΝΟΥ: «Βοήθει σαυτόν». Τυπογράφ. Γ. Η. Καλλέργη. Ἀθήνα 1930.

ΑΓΓΕΛΟΥ ΚΛΣΙΠΟΝΗ: «Ἡ ἀπλή ζωὴ». Ἐρευνα — Ἀλεξάνδρεια 1930. Δρ. 7.

ΣΤΡΑΤΗ ΔΟΥΚΑ: «Εἰς ἑαυτόν». Ἐκδοσὴ τοῦ συγγραφέα. Ἀθήνα 1930.

ΑΔ. Δ. ΠΑΠΑΛΗΜΑ: «Τὸ Πνεῦμα τῆς Γνώσης». Μία ἀπάντησις στὸ Ἐλεύθερο πνεῦμα. Ἐκδοσὴ Α. Μαυρίδη. Ἀθήνα 1930. Δρ. 5.

ΝΙΚ. ΣΑΒΒΑ: «Ὁ παππούς». Κοινωνικὸ μινύπραχτο. Ἀθήνα 1930.

Β. ΔΑΜΠΡΟΔΕΣΒΙΟΥ: «Ἔρω ἀπὸ τὸ νέκταρ». Β'. Ἐκδοσὴ λογοκομμένη. Ἀθήνα 1929.

ΓΙΑΝΝΗ ΧΟΝΔΡΟΓΙΑΝΝΗ: «Μυστικὲς Ἡμέρες». Ποιήματα. Ἐκδότης Α. Κοντομάρης. Ἀθήνα 1929.

Γ. Δ. ΑΗΜΑΚΟΥ: «Παλμοί». Ποιήματα. Ἀλεξάνδρεια 1929.

ΗΛΙΑ Π. ΒΟΥΤΙΕΡΙΑΗ: «Κασσάνδρα». Τραγωδία. Ἐκδότης Μιχ. Ζηράκης. Ἀθήνα 1929.

ΝΤΟΛΗ ΝΙΚΒΑ: «Ἀνθρώπινες Μαριονέττες». Νουβέλλα. Ἐκδοσὴ Ἀδελφῶν Γεράρδων. Ἀθήνα 1929. Δρ. 20.

Σ. Δ. ΚΑΒΒΑΣΙΑ: «Ἡ Ὀδύσσεια». Ἐμμετρος μεταφρασίς. Τεῦχος Β'. Πειραιεὺς 1930.

ΘΩΜΑ Π. ΛΑΔΑΠΑΝΟΥ: «Βήματα στὴ Χλόη». Ποιήματα. Ἀθήνα 1930.

Κ. ΤΑΧΙΝΤΖΗ: «Ἡ ἐπιστῆμὴ τῆς εὐτυχίας». Δοκίμιον. «Γράμματα». Ἀλεξάνδρεια 1929.

M. ΒΙΖΑΝΘΗ

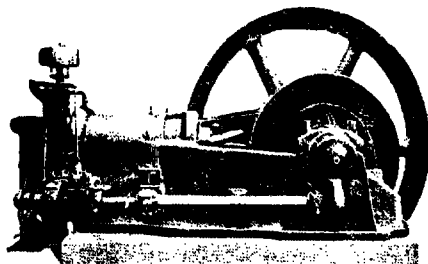
ΜΕΡΙΚΟΙ
ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ

ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ

ΕΚΔΟΤΗΣ
ΑΡ. Ν. ΜΑΥΡΙΑΝΣ
ΒΟΥΛΑΓΑΡΗ 4 - ΑΘΗΝΑ

ΚΥΚΛΟΦΟΡΕΙ

ΤΟΝ ΑΠΡΙΛΙΟΝ ΤΟΥ 1930

ΠΕΤΡΕΛΑΙΟΜΗΧΑΝΑΙ ΣΟΥΠΕΡ-ΔΙΖΕΛ

Κ Ε Ρ Τ Ι Ν

ΞΗΡΑΣ ΚΑΙ ΘΑΛΑΣΣΗΣ

Ἄπὸ 10—1500 ἵππων

Κ. ΧΑΡΑΛΑΜΠΙΔΗΣ & Α. ΚΑΒΑΦΑΚΗΣ

ΑΘΗΝΑΙ Γκατρησίων 38—ΠΕΙΡΑΙΕΥΣ Φίλωνος 102

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ Λέοντος Σοφοῦ 15

Ο ΝΟΥΜΑΣ

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ

ΤΕΥΧΟΣ 6 (791) ΜΑΡΤΗΣ 1930

ΔΗΜ. Π. ΤΑΓΚΟΠΟΥΛΟΣ

(1867 - 1926)

Ἡ πρόσκληση τοῦ «Νουμά», νὰ γράψω μερικὰ λόγια γιὰ τὸν ἀτίμητο φίλο μου καὶ σπάνιον ἄνθρωπο Δημήτριο Ταγκόπουλο, μὲ βάνει σὲ μεγάλη συγκίνηση. Νιώθω τὸ χέρι μου ἀδύναμο, καὶ τὴν καρδίᾳ μου πρὸ γεμάτη παρ' ὅστω νὰ μπορῶ νὰ φέρσω τὸ γού μου νὰ δουλέψω ὅπως θὰ τὸ γύρευε μιὰ τέτοια ἐργασία. Καὶ βρίσκομαι σὲ δύσκολη θέση σὰν ἕνας πού θὰ ἤθελε νὰ γράψει γιὰ τὸν ἴδιο τὸν τὸν πατέρα ἢ τὸν ἀδερφό του ἢ τὸ παιδί του. Γιατί ἡ φυσιογνωμία τοῦ Ταγκόπουλου εἶναι μιὰ ἀπὸ τίς λίγες καὶ μετρημένες πού ἔχουν φτάσει ἴσαμε τὸν βαθύτερο πυρήνα τῆς ζωῆς μου καὶ τὸν ἔχουν πλουτίσει καὶ ὁμορφύνει, καὶ ἔχει πάρει μιὰ ἀπὸ τίς καλύτερες θέσεις στὴν πινακοθήκη τῆς μνήμης μου. Καὶ πολλές φορές, τὸ ἀπόβραδο, ἀνάμεσα στοῦ; διαβάτες, μοῦ φαίνεται πὼς τὰ ξαφνα θὰ ἰδῶ νὰ ξεπροβάλλει τὸ ἀψηλό του τάνταστημα. Φαντάζομαι πὼς λίγοι θὰ τὸν εἶχαν καταλάβει τὸν Ταγκόπουλο, ὅσον ἐγώ. Γιατί κάποια ντροπὴ καὶ μιὰ εἴκολα συγκινούμενη ψυχὴ δὲν τὸν ἄφηναν νὰ φανερώναται ἕως τὸ βᾶθος του παρὰ μὲ μεγάλη δυσκολία.

Αὐτὸν τὸ ντροπαλὸ καὶ εἴκολα συγκινούμενον ἄνθρωπο, ἐγὼ τὸν βλέπω σὲ κάθε ἀπὸ τὰ φανερώματά του: καὶ μάλιστα στὸν ἰδεολόγο καὶ στὸ λογοτέχνη. Ἀπὸ ἐκεῖνον ἔβγαιναν ὅλες οἱ ἀρετές του καὶ ὅλες οἱ ἀδυναμίες. Ἦταν σοσιαλιστὴς ἀπὸ τὴν ἀμετρη ἀγάπη καὶ πίστη του στὸν ἄνθρωπο καὶ στὴ ζωὴ μὰ πρὸ πέρα ἀπὸ τὰ κτυπήματα τῆς πένας του — κτυπήματα τρομαρῆ, εἶναι ἡ ἀλήθεια, πολλές φορές — ἡ ἀγάπη του δὲν τὸν ἄφηνε νὰ προχωρήσει μῆτε μὲ τὴ σκέψη. Ὁ λογοτέχνης, πολὺ συχνά, ἀπὸ ἀφοσίωση σὲ κάποιαν ἰδέα ἢ ἀπὸ ἀγάπη γιὰ κάποιον ἀπὸ τοὺς ἡρώες του, χάνει τὴν ἀμεροληψία του ἀπέναντι στὸ θέμι του καὶ στὰ πρό-

σωπά του, καὶ παρασέρνεται ἔξω ἀπὸ τὰ αὐστηρὰ ὄρια τῆς τέχνης. Ὁ κριτικὸς—συχνὰ μοῦ δόθηκε ἀφορμὴ νὰ θαυμάσω τὸ διαπεραστικὸ καὶ γρήγορο κριτικὸ του μάτι— ὀκριτικὸς πολλές φορές παρασέρνεται ἀπὸ τὴν ἰδέα ἢ ἀπὸ τὰ ὄρατα ἢ τὴν τιμὰ συναισθήματα τοῦ συγγραφέα καὶ λησμονεῖ νὰ κρίνει τοῦ συγγραφέα τὴν μπόρεση καὶ τὴν τέχνη.

Σ' ἕνα πράγμα ὁμοῦ δὲν ἤξερε τί θὰ πεῖ ἀδυναμία: σ' ἕνα πράγμα ἡ ἀγάπη εἶχε γίνει ἕνα μὲ τὴ ζωὴ του, ὅπου δὲν ἐγεννιόταν οὔτε ἀντίθεση, οὔτε σύγκρουση, οὔτε ἀντινομία: στὸν δημοτικισμό. Σ' αὐτὸν εἶχεν ὀκριστεῖ αἰῶνα πίστη. Οὔτε δισταγμός, οὔτε ἀνησυχία, οὔτε δειλίασμα. Σ' αὐτὸν ἔδωσε τὴν ψυχὴ του καὶ τὴ ζωὴ του. Ὁρθίος ἐστάθηκε στὰ προχώματα τοῦ ἀγῶνα θυσιάζοντας γι' αὐτὸν καὶ τὸν ἑαυτὸ του καὶ τοὺς δικούς του. Μὰ κ' ἐδῶ ὁ θάνατος τῆς Μυριέλλας μπηζοντας τὸ μαχαίρι στὴν καρδίᾳ τοῦ πατέρα Ταγκόπουλου, ἐσώριασε κάτω καὶ τὸν Ἀγωνιστὴ: κάνοντας ἔτσι

νὰ νικήσει, στὸ τέλος τέλος, πάλι ὁ αἰσθαντικὸς ἄνθρωπος κ' αὐτὸν τὸν ἀτρόμητο πολεμιστὴ: τὸν πολεμιστὴ, τὸν ἀγωνιστὴ, τὸ πρωτοπαλικάρο καὶ, ἄχ, ἴσως τὸ τελευταῖο παλικᾶρι τοῦ μεγάλου μας ἀρχηγοῦ Ψυχάρη.

Ἡ Ἑλλάδα χρωστεῖ νὰ στήσει δυὸ ἀγάλματα σ' ὅλες τίς μεγαλύτερες πολιτείες της. Τοῦ Ψυχάρη καὶ, δίπλα, τοῦ Ταγκόπουλου! Ἴσως ἕνα σύμπλεγμα τῶν δύο σὲ υπερφυσικὸ μέγεθος. Ὅχι μὲ πένα στὸ χέρι ἢ μὲ βιβλίον ἢ μὲ τὸ δάχτυλο στὸν κρόταφο: παρὰ μὲ τόξα καὶ φαρέτρες! Οἱ καλλιτέχνες μας ἄς νὰ μελετήσουν. Ἐμεῖς ἄς ἀνοίξουμε ἔρανο γιὰ νὰ συνάξοιμε τὰ ἀναγκαῖα χρήματα. Γιατί, ὅταν λέω Ἑλλάδα δὲν ἐννοῶ τὸ ἑλληνικὸ κράτος.

Κ. ΚΑΡΘΑΙΟΣ

Λίγες μέρες πρὶν πεθάνει.

(Σκίτσο Δ. Καφετζιδάκη)

ΕΠΙΤΑΦΙΟΣ ΛΟΓΟΣ

Ἐκφωνήθηκε στις 22 τοῦ Μάρτη 1926, τὸ δειλινό, μπροστὰ στὸν ἀνοιχτὸ τάφο ποὺ σκέπασε τὸν Ἰδριτὴ τοῦ «Νουμά».

Ἀγαπητέ μας Ταγκόπουλε,

Τὸ ἀκουσμα τοῦ ξαφνικοῦ σου τέλους, λίγες στιγμὲς ἐλεύθερες μοῦ ἀφίνει γιὰ νὰ συγκεντρώσω τὴ σκέψη μου ἴσα μὲ τὴν ὥρα ποὺ θὰ πρέπη νὰ σὲ ξαναἰδῶ καὶ νὰ σ' ἀποχαιρετήσω στερνὴ φορὰ στὸ γεκρικὸ σου φέρετρο.

Ἐπάρχει πάντα καιρὸς γιὰ τὰ δάκρυα ποὺ γεννᾷ τῆς καρδιάς ἢ συγκίνηση ὅμως ἕνας, καθὼς γιὰ σένα, ταιριάζει χαρακτηρισμὸς τοῦ ἔργου σου, γενικώτατα, καὶ κυριώτατα ἀπάνου στὴ βοήθεια καὶ στὸ ξετίλυγμα μιᾶς ιδέας καὶ μιᾶς ὁρμῆς ποὺ ξεπερνώντας τὰ λογοτεχνικὰ σίνουρα συνταυτίζεται μὲ τὰ ἰδανικὰ ἐνὸς ἐθνικοῦ ξανανθισμοῦ τοῦ ἔργου σου στὴν κίνηση καὶ στὴν παραγωγή, μέσα σὲ ἀγῶνα ὅχι πάντα ἁμυλὸ κ' ἐγκαρδιωτικὸ εἰκοσιπέντε σχεδὸν χρόνων, τῆς λογοτεχνίας, ποὺ γνωρίζεται καὶ θὰ γνωρίζεται στὴν ἱστορία μὲ τ' ὄνομα Δ η μ ο τ ι κ ι σ μ ὸ ς ἕνας χαρακτηρισμὸς λεπτολογημένος, ἀκριβόλογος γιὰ τὸ ἔργο σου καὶ γιὰ τὴ δράση σου, δὲ μπορεῖ ἀπὸ μένα τοῦλάχιστο, νὰ κατορθωθῆ, τὴν ὥρα αὐτὴ τοῦ πόνου : αὐ τοῦ συντρομοῦ, στὴν ἄκρη τοῦ ἀνοιχτοῦ σου τάφου.

Λίγα λόγια μονάχα τραυλίζω, ξεφωνίζω ἄπως-ὅπως καὶ δέξου τα, σὰ λουλουδιῶν φτωχῶν, πρόχειρα ἀνθολογημένων, προσφορά, ψυχῆ, ποὺ αἰσθάνουσιν τὴν πίκρα σιχνὰ βαθύτερα καὶ ἀπὸ ὅ,τι ἀξίζε, καὶ ποὺ μπορεῖ κάποτε κ' εἶν, μέσα στῆς ζωῆς τὸν τάραχο καὶ τὸ θόλωμα, ν' ἄφινες τὴ χολή σου πικρότερον νὰ σταλάξῃ γιὰ ὅσα ἀτοπα καὶ γιὰ ὅσα ἄσχημα ἀντίκρυες καὶ φαντάζουσιν. Ὅμως ἤξερες νὰ ἐμπιστευέσαι, νὰ ἐνθουσιάζεσαι, ν' ἀγαπᾷς καὶ νὰ θαυμάζεις. Καὶ αὐτὰ εἶνε τὰ μυστικὰ ποὺ ἐκάνανε μαζί στὴ ζωὴ σου νὰ δείχνεσαι καὶ ποιητὴς καὶ ἀγωνιστῆς.

Τὴν εἴρεσή σου στὰ λογοτεχνικὰ εἶδη, δράμα, διήγημα, χρονογράφημα, αἴτιμα, κριτικὴ, ὅπως θέλετε δινομάστε τα, μὲ μικρὴ ἢ μὲ μεγάλῃ ἀξίωση, καὶ τὰ ἀνθη καὶ τὰ σπαθὰ τοῦ λόγου, στὴ θέση καὶ στὴν ἐπίθεση, στὰ ὄνειρα καὶ στὰ πράγματα, τὸ μέρος σου ἀπλούστερα, στὰ ἔργα τῆς φαντασίας, τὸ μέρος σου στὴν πνευματικὴ μας κίνηση, τὸ συντέλεσες ἐγκάρδια, ἀπλά, ἀπερίφραστα, στρατιώτης πρῶτ' ἀπὸ ὅλα, τοῦ λόγου, μὲ ὅλη τὴν πειθαρχία ποὺ μᾶς χρειάζεται γιὰ νὰ βλέπουμε κ' ἐμπρὸς νὰ πηγαίνουμε, καθὼς σὲ κίποιες ἄλλες στιγμὲς, ἀνεξαρτησία μᾶς χρειάζεται καὶ δηλωμένο φρόνημα. Βέβαια, γνώριζες νὰ πειθαρχῆς καὶ ἀκόμα γνώριζες νὰ εἶσαι ταπεινός. Χαρά σου εἶταν ἕνα τραγοῦδι τῆς «Ἀσάλευτης ζωῆς» ποὺ σοῦ ἔχω ἀφιερῶσει καὶ ποὺ ὁ τίτλος του εἶνε : «Οἱ τιποτένιοι καὶ οἱ ταπεινοί». Σὰ νὰ ἔβλεπες κά-

ποια δικὴ σου ζωγραφιὰ μέσα στὰ ἰνδικὰ τοῦ καιροῦ ἐκείνου μεγαλυνάρια τῶν μακαρισμένων ταπεινῶν. Ἀδυνατῶ μὲ τ' αὐτοσχέδια λόγια αὐτὰ νὰ δοκιμάσω ἕνα ἀναλυτικὸ παρουσίασμα τῆς ἐργασίας σου. Στὴν παθητικώτερη διήγησή σου ποὺ ἐπιγράφεται «Πλάι στὴν Ἀγάπη», ἂν δὲν ἔχω λάθος, νομίζω πὼς βρῖσκεσ' ἐκεῖ μέσα αὐτοζωγραφισμένος ζωρότερα καὶ ἀληθοφανέστερα, φτωχὲς μᾶς φίλε, καὶ μὲ ὅλα τῆς ζωῆς τὰ σκοντάματα καὶ τὶς τραχύτητες, ρομαντικὰ ἀντίκτυπα τῶν αἰσθημάτων καὶ τῶν ἰδεῶν! Τὰ δράματ' ἰσονομοῦσαν καινούργιους δρόμους ν' ἀκολουθήσουν καὶ νὰ χαράζουν, πλίσματα κ' ἐκεῖνα τῆς μαζί καὶ δημοκρατικῆς καὶ ἀριστοκρατικῆς ἰδεολογίας ποὺ ὀνομάζεται, καθὼς εἶπα, δημοτικισμὸς καὶ ποὺ ἐκεῖθε καὶ πῶ πέρα ἀπὸ τὴ γλωσσικὴ του σημασία, ἄσχετ' ἀκόμα ἀπὸ τὴν ὁμορφιά του ποὺ πλουτίζει καὶ ποὺ ζωντανεύει, καὶ ποὺ εἶνε ἢ καθεαυτὸ, καὶ ἀρκετὴ γιὰ νὰ τοῦ προσπορίῃ πιστοὺς καὶ ὁπαδοὺς σημασία του, εἶνε καὶ πρέπει νὰ εἶνε κ' ἕνα σύμβολο ἀλήθειας καὶ ἠθικῆς. Ὁ μεγαλύτερος ἀπὸ τοὺς δασκάλους σου σοῦ ἔγραφε γιὰ τὸ δράμα σου «Ζωντανὸ καὶ πεθαμένον»: «Ὡραῖο τὸ βιβλίον γιὰ τὴν τέχνη του, καλὸ γιὰ τὴν ἀγάπη του. Ἀγάπη καὶ τέχνη, αὐτὰ εἶνε τ' ἀληθινὰ του γνωρίσματα... Κατώρθωσες κάτι ποὺ εἶνε ἀπ' τὰ δύσκολα: συναρπάζεις τὸν ἀναγνώστη σου—γρήγορα ελπίζω νὰ συναρπάζεις καὶ τὸ θεατὴ σου—χωρὶς καμιά πλοκὴ καὶ περιπλοκὴ, μὲ μίαν ἀπλή κοιφέντα. Λογαριάζονται στὰ δάχτυλα τὰ δράματα, ὅποιον τύπον κι ἂν εἶνε, ποὺ τὸ καταφέρουνε αὐτὰ». Θὰ μπορούσαν τὰ λόγια αὐτὰ νὰ ταυρίσουν καὶ γιὰ κάποια ἀπὸ τὰ ἄλλα σου ἔργα. Ἐπαίνοσ ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους ποὺ σοῦ πρέπει εἶνε ἡ γλώσσα σου ἢ δημοτικὴ, καθὼς τὴν ἔγραψες καὶ τὴ χειρίστηκες. Μὲ ἄνεση, μ' εὐκολία, ἀξήτητα, ὁμαλά, ἀτέρριτα, πραγματικὰ, καθὼς, ὅχι μιλοῦμε, ἀλλὰ φαινόμαστε πὼς μιλοῦμε: γιὰ τὴ γλώσσα ποὺ γράφεται ὅσο κι ἂν εἶνε δημοτικὴ, δὲ μπορεῖ νὰ εἶνε ἴδιον μὲ τὴ μιλῆμένη γλώσσα. Διαφορὲς ἀναπόφευκτες. Ὅταν ἔβγαλες τὰ «Φιλολογικὰ πορτραῖτα» ποὺ ἀναφέρονται σὲ φησιογνομίμους συγγραφέων ποὺ ἀπάντησες περαστικὰ στὸ δρόμο σου ἢ ποὺ ἔζησες μ' ἐκείνους, θυνο αὐ πὼς γιὰ κείνα κάπου γράφοντας ἐδήλωσα κάτι περισσότερον ἀπὸ συμπάθεια, ἐδήλωσα τὸ θαυμασμό μου. Εἶνε σὰ σκίτσα μὲ δυὸ τρεῖς ἀπλὲς διωφεύγουσες γραμμοῦλες τὸ καθένα, ποὺ ἀξίζουσιν περισσότερον ἀπὸ τέλεια καὶ κοπιαστικὰ συνθεμένους πίνακες καὶ μιλάνε ἐκφραστικώτερα γιὰ τοῦτον ἢ γιὰ κείνον τὸ λογοτέχνη, δείχνοντας ἕνα του κίνημα, μιά

χειρονομία, ένα σκοντούφλιασμα, ένα του τραύλισμα, ένα του μόνο χαρακτηριστικό τίποτε. Αλλά το έργο σου θα λογαριάζεται περισσότερο απ' όλα στην ιστορία των νεοελληνικών γραμμάτων είνε ο «Νουμάς». Πέρασαν από τις στήλες του ποιητές και πεζογράφοι που ξεχωρίζουν σήμερα και που τιμή αξίζουν στους κύκλους άλλης της πνευματικής ενέργειας και της θεωρίας και της πράξης. Περισσότερο από την αναγέννηση, που έλαβαμε της ελληνικής ψυχής, γίνονται οι συντελεστές μιας γέννησης: είνε η ποίηση που συνεχίζει τη σολωμική παράδοση και μαζί μ' εκείνη και παράλληλα ο πεζός λόγος που μ' όλα τα προσκόμματα, τα εμπόδια, τις δυσκολίες, τους διωγμούς, τις άργες, τα χείσματα, τριβάζει εμπρός. Δέ γνωρίζω καλή καλά ποιές ιδέες θα βιασίνιζαν τώρα τελευταία τη σκέψη σου και την πολυβασανισμένη σου ζωή: αλλά, νομίζω, πώς και με όλες σου τυχόν τι αντιλογίες, θα έκλεισες τα μάτια σου πιστεύοντας στη ζωντανία και στην προκοπή του δημοτικισμού.

Τα λόγια μου αυτά, που κίνδυνος είνε να φανούν σχολαστικά, μπορεί, και δυσκίνητα μπροστά στην άνελεήμονη πραγματικότητα του θανάτου σου που όφρανίζει έτσι και χτυπά ένα σπάτι αρκετά δοκιμασμένο από την κακή τύχη, πίστεψε πώς σου τα προσφέρω λογαρισιμένα από τα δάκρυά μου, φτωχέ μου φίλε και καλή συνιδεάφε. Πιστεύω πώς αν ήμπορούσες ακόμη, και μετά τον τελειωμό σου, κάποιο λείψανο πνευματικής συνέχειας να έχης με τα πράγματα του κόσμου τούτου, θα σε συγκινούσαν αν όχι περισσότερο, όμως ίσα με τους θρήνους που θα βούζαν τριγύρω σου. Θα σε συγκινούσαν ίσα με τη σκέψη πώς άφινεις μέσα στην πολυκύμαντη αυτή ζωή, τι εκλεχτότερο στα σπλάχνα σου θα έτρεφες, το νέο σου παιδί με φλέβα ποιητική καθάρια, γραμμένο—είνε η γνώμη μου—αν δεν του κόψουν το δρόμο ανυπέροβλητα εμπόδια να πολλαπλασιάση την κληρονομία σου, αγαπητέ μας Ταγκόπουλε, που πάντοτε θα ζής στην ένθυμηση των φίλων σου.

ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ

ΑΥΤΟΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

ΓΡΑΜΜΕΝΟ ΣΤΙΣ 15 ΤΟΥ ΜΑΗ 1909

Γεννήθηκα στις 12 του Σεπτεμβρίου 1887
 ενώ ήμουν πάλαι ποτέ μέλος του
 Ύψιστου Αναδελφισμού, μερήμερα
 που συνέλασα τον αδελφόν μου, τον περυσίον
 τής. ραίνετε μου. Στις 1890 πήγα
 εις Αθήνας εις την γυμνασίαν του
 Χρυσίου λέγοντα να είμαι εις τήν
 γυμνασίαν. Από τήν 1887 - 1890 έγραφα
 λεπτομερώς εις τα βιβλία μου τήν
 σίχην. Σεπτέμβριον ημω τότε έγραψα
 λεπτομερώς τήν διηγήσιν μου τήν
 ετησίαν 1891 συγγράμματιν ημω
 τότε χρονογράφον εις τήν
 εφημερίδα τον έμω τον
 τότε. Από τήν 1896 ετησίαν 1898 έγραψα
 εις «Ταχυγράφον» εις τα βιβλία μου
 1899 εις τήν «Παύσην» εις τήν
 τήν 1900 τήν «Φωνήν» ημω
 τήν «Παύσην» ημω, τήν «Παύσην» ημω
 αρχικατάχτητον εις τήν «Παύσην» ημω
 1903, τήν «Παύσην» ημω, τήν «Παύσην» ημω.
 Στις 1905 έγραψα τήν «Παύσην» ημω
 τήν «Παύσην» ημω, τήν «Παύσην» ημω.
 τήν 1906 εις τήν «Παύσην» ημω, τήν 1908

**ΣΤΟ ΘΑΝΑΤΟ
 ΤΟΥ ΤΑΚΗ ΤΑΓΚΟΠΟΥΛΟΥ**

'Απ' την ημέρα που η Μυριέλλα σου
 —το μυστικό σου το τραγούδι,—
 πήρε φτερά κι από το Σείριο
 πιο πέρα πέταξε άγγελουδι,

Δέ ζούσες πιά... Τή γή δεν πάταγες...
 Κι όλο πρὸς τ' άστρα είχες στραμμένα
 τὰ μάτια σου, φτωχέ μου, που είτανε
 πάντα στο δάκρυ φορτωμένα.

Κι όπου αν στεκόσουν, μιὰ υπερκόσμου
 φωνή άκουγες που σουλεγε: «'Ελα!»
 Και τέλος έφυγες χαρούμενος
 για ν' άνταμώνης τή Μυριέλλα.

Κ' έμεις,—όπου σκληρά μās άφησες,—
 τί κλαίμε για τὸ θάνατό σου;
 'Αφού είταν η ζωή σου θάνατος
 κ' εκείνος λυτρωμός σου, φῶς σου.

ΣΩΤΗΡΗΣ ΣΚΙΠΗΣ

Τὸν «Ταχυγράφο» τὸν 1909
 κ' ετησίον «Παύσην» ημω, τήν «Παύσην» ημω
 ετησίον «Παύσην» ημω, τήν «Παύσην» ημω
 ετησίον «Παύσην» ημω, τήν «Παύσην» ημω
 ετησίον «Παύσην» ημω, τήν «Παύσην» ημω
 ετησίον «Παύσην» ημω, τήν «Παύσην» ημω

Ἰ. Π. Ταγκόπουλος
 Αθήνα 15 του Μαΐου 1909

Ο ΤΑΓΚΟΠΟΥΛΟΣ

ΑΓΩΝΙΣΤΗΣ ΚΑΙ ΛΟΓΟΤΕΧΝΗΣ

Ένα δειλινό του Μάρτη 1926, στην Αθήνα, στο σπίτι του τής οδού Διδύμων, έσβηνε άγίαλα ο Δημήτριος Π. Ταγκόπουλος. Τό άθλητικό του παράστημα, ή ζωηρή του φυσιογνωμία, τά όνειροπόλα του μάτια, ή νοσταλγική του ψυχή, ή μεγάλη του ήρωική καρδιά, φεύγανε για πάντα άπό τή ζωή, περνούσανε στο κριτήριο τής ιστορίας. Ο δίκαιος, αίσθηρός και τόσο μαζί γλυκός άνθρωπος, ο τρυφερός πατέρας, ο πιστός ιδεολάτρης, ο έμψυχωτής, οδηγητής και δάσκαλος για μιάς τούς νεώτερους, ο θανμαστής κάθε άψηλου και γενναίου έργου, ο γεμάτος άπό ποίηση νους, ο δοξαστής τής λεύτερης γνώμης και μαζί ο πειθαρχικός οπαδός του άπολυτρωτικού γλωσσικού και πνευματικού άγώνα, ταξίδευε για τήν άνυπαρξία, με μιά μοναδική γαλήνη ζωγραφισμένη στην άτρεμη όψη του.

Ο Ταγκόπουλος γεννήθηκε στην Ύδρα στα 1867 όπου ο πατέρας του ύπερετοιόσε επαρχος. Η πατρική του οικογένεια καταγότανε άπό τή Βυτίνα και τó σόι τής μητέρας του: Αθανασίου, εΐτανε παλιό Αθηναϊκό. Αν και σπούδασε στο Πανεπιστήμιο τής Αθήνας γιατρός και πήρε τó δίπλωμά του, δέ θέλησε να έξασκήση τó επάγγελμά του αυτό γιατί άπό παιδι άκόμα τονε

τραβούσανε τά γραμματά. Συνεργάτης στην άρχή του Κλεάνθη Τριανταφύλλου στο «Ραμπανά», δόθηκε ύστερα στη δημοσιογραφία, όπου τονε βρίσκουμε άρχισυντάχτη τής εφημερίδας «Εστία» του Κύρου (1899). Προτίητερα είχε γίνει γνωστός τούς λογοτεχνικούς κύκλους με τó ποιητικό του βιβλίό «Πρώτοι στίχοι». Μά ή δημοσιογραφία δέν τον ικανοποιεί. Ο επαναστατικός του χαρακτήρας, ή λεύτερη ψυχή του τον οδηγούνε σε γενναϊότερους δρόμους. Στα 1903 άπεφασίζει να εκδώση ένα βδομαδιάτικο φύλλο, τó «Νουμά», βάζοντας τίτλο τó ψευτόνομα πόν μ' αυτό έγραφε μικρά πετυχημένα χρονογραφήματα στην «Εστία».

Η εποχή τότε εΐτανε κρίσιμη για τά νέα

μας γραμματά. Οι ιδέες άκαταστάλαχτες κ' οι πρωτοπόροι του δημοτικισμού κατηγορημένοι για προδότες κ' έθνικοί καταστροφείς άπό τούς λογιώτατους τής καθαρεύουσας, δέν τολμούσανε λεύτερα να ύποστηρίζουνε τς γνώμες τους. Ο Ταγκόπουλος άνοίγει τς στήλες του «Νουμά» στους φωτισμένους γλωσσικούς μεταρρυθμιστές, δέχεται άρθρα του Ψυχάρη, του Πάλλη, του Έφραταμύτη και σε λίγο ο «Νουμάς» ύψώνεται σε φύλλο επαναστατικό, για να γίνη στόχος όλης τής φανατισμένης δασκαλοκρατίας

και τής πισωδρομική δημοσιογραφίας. Ανίμεσα στη σύγκρουση και στο ζύμωμα ιδεών και συστημάτων γλωσσικών, κοινωνιολογικών και πολιτικών κρατά την ίσοροπία κι άγωνίζεται να βοή ένα φωτεινό δρόμο. Μέσα άπό τά φύλλα του «Νουμά» ξεπηδούνε καινούργιες θεωρίες, εκεί συζητούνται θέματα γραμματικά, γλωσσολογικά, κοινωνικά, πολιτικά, λογοτεχνικά, εκεί πρωτοφανερώνονται νέοι λογοτέχνες κ' επιστήμονες πόν έμελλε κατόπι ν' άναδειχτούνε και ν' άναγνωριστούνε. Όσοι θυμούνται πώς είχε καταντήσει ή ζοή στην προπολεμική Ελλάδα, με τά στενά της έδαφικά και πνευματικά σύνορα, τι ξεπεσούρα και τι μούχλα την είχε κρι-

Όταν άρχισε τó «Νουμά»

έψει, σκύβοντας τώρα και ξεσκαλίζοντας τούς παλιούς εκείνους τόμους του «Νουμά», δά βρεθούνε μπροστά σε άποκάλυψη. Τό μικρό εκείνο φύλλο στην άρχή τó περιφρονημένο, με τήν όχι μεγάλη κυκλοφορία, πόν κατώρθωνε κ' έξβαινε με τόσες στενοχώριες ταχτικά κάθε βδομάδα, εκλείνει τόση κίνηση, τόση δύναμη, τέτοια πρωτοτυπία, πόν έλεγες κ' είχε συγγεντωθεί σ' αυτό όλης τής φυλής ή άνησυχία κ' ή ζωτικότητα. Γιατί ο κύκλος των συνεργατών του εΐτανε πολύ ευρύχωρος. Αθήνα, Πόλη, Παρίσι, Άγγλία, Γερμανία, Ρωσία, Ίντιες, Αφρική, όπου Έλληνας λόγιος ή φιλότεχνος δημοτικιστής.

Έτσι ο βδομαδιάτικος «Νουμάς» με δέκα

μεγάλες σελίδες από το 1904 και δώθε, προσφέρει άμέτρητο ύλικό γραμμένο στη δημοτική μας. Υποστηρίζει φανερά το γλωσσικό άγώνα και κάθε φορά που ξεσπά ή καταδρομή ενάντια στους «μαλλιαρούς», κρατά γερά τη σημαία της γλωσσικής επανάστασης. Ό,τι ο Ψυχάρης δημιουργεί θεωρητικά, ο Ταγκόπουλος το πραγματοποιεί. Οι παλιοί λόγιοι, οι ξακουσμένοι, οι σεβαστοί της κοινής γνώμης, με τρόπο τραβιβιούνται από το «παλαβό» αυτό φύλλο. Ο Ταγκόπουλος δέ δειλιάζει. «Είμαι ίκανός» έλεγε, «και μονάχος σά μείνω να γράφω το Νουμά δλίκερο». Τό γυμνασμένο του μάτι διακρίνει και διαλέγει. Φανερώνει συνεργάτες άγνωστους και τους πρωτοτυπώνει τα έργα, τους δίνει την ειςκαιρία να ποιήνε ό, τι θέλουνε, άρκει να έχουνε να ποιήνε καινούρια πράματα. Η λεύτερη σκέψη γίνεται το προγραμμά του. Ο δημοτικισμός από γλωσσικό κίνημα, γίνεται κίνημα άπολυτωτικό ιδεών και ψυχών.

Μά ή σχολαστικότητα κ' ή ξεφρενιασμένη δασκαλοσύνη της καθαρεύουσας δέ χτυπιέται μόνο με θεωρίες. Ο Ταγκόπουλος σπρώχνει τους συνεργάτες του να μεταχειριστούνε τη σάντρα. Ο ίδιος προπορεύεται με το πνεύμα του τό τόσο ζωντανόχαρο μά και τόσο κάποτε άμείλιχτο. Ο Μιστριώτης, που για μιá περίοδο περνά για πρόμαχος του έθνομου και της λογισματοσύνης, σεβαστός από τον κοσμάκη και τις έφημερίδες του, γίνεται μέσα στο «Νουμά» κωμικό πρόσωπο. Όλα τα πρωτοπαλλήκαρα της προγονολατρίας που διαφεντεύουνε με λύσσα τη συντηρητική άποψη της λογοτεχνίας μας, χτυπιούνται με σατυρικούς χαρακτηρισμούς, κωμωδίες, κωμικούς μονόλογους, πειράγματα κ' έγγραμματα. Άξιωματοῦχοι της πολιτείας, των γραμμίτων, της δημοσιογραφίας και καθηγητές στο Πανεπιστήμιο, άκούνε τα «έξ άμάξης» για τις στραβές και πισωδρομικές τους ιδέες. Τίποτα δέν μπορεί να τους σώση από τό τσουχητερό μαστίγιο του «Νουμά». Βλέποντας τώρα κανείς με πιό ψύχραμο μάτι την έποχή εκείνη, ίσως πιστέψη πως ή επίθεση του Ταγκόπουλου κατά «πίπτων» μπορεί καιιά φορά ν' άδικούσε και να τραβοῦσε πιό πέρα άπ' όσο έπρεπε. Μά οι άγώνες άμα δέν άκολουθοῦνε δρόμο ίσιο, άλύγιστο, άνηφορικό και δύσκολο, γλήγορα ξεπέφτουνε σε κατήφορους συμβιβαστικούς.

Ο Ταγκόπουλος έκλεινε μέσα στην ψυχή του την καθαυτή τίμα και μεγάλη, άκατανίκητη πίστη στο έργο που άνάλαβε και θεωρούσε τον έαυτό του ύποχρωμένο να θυσιάζει για την προκοπή της ιδέας του. Γιατί δόθηκε δλίκερος, δίχως ύπολογοισμό και δίχως συγκατάβαση, στην ιδέα του δημοτικισμού και θύμωνε και νευρίαζε άμα έβλεπε άνθρώπους που νόμιζε πιστούς, να λοξοδρομούνε και να συμβιβάζονται, μη μπορώντας να καταλάβη πως ή ζωή δέν είναι για ύλους άλύγιστη και μονοκόματη, μά κάτι που ύποτάζεται συχνά στην περίσταση και στη διάθεση. Ζητούσε λοιπόν ίσιους χαρακτήρες. «Δέ θέλω» μάς έλεγε «σοφούς. Θέλω άνθρώπους

με χαρακτήρα. Άυτοί θα φέρουνε τη νίκη στον άγώνα».

Για τότου θαύμαζε τον Ψυχάρη, που ή καταφρόνια των αντιπάλων του τον έμψύχωνε, και για τότου άκόμα λάτρευε τον Παλαμά, που τα χρόνια εκείνα, με κίντυνο της δημόσιας θέσης του δμολογοῦσε κάθε στιγμή την «άρετή του», την άφοσίωσή του στην ιδέα τη δημοτικιστική. Μά ο θαυμασμός του ήταν έτοιμος να προσφερθῆ σε κάθε λογοτέχνη που εργαζότανε για τη νέα μας γλώσσα. Ο ένθουσιασμός του δέν ήτανε περιορισμένος. Δινότανε παντού με άπλοχεριά και καλοσύνη και όμως πάντα με ζυγιασμένη κρίση και δικαιοσύνη.

Οι νεώτεροι που δέ ζήσανε στην άτμοσφαίρα της έδω και είκοσι χρόνια περασμένης έποχής, που δέν άνασάνανε τό βαρύ της άέρα, που δέ νιώσανε την άσφυξία και τό πνευματικό πνίξιμο, που δέ δοκίμασανε την άγωνία της πιό φρικτής δημόσιας άδιαφορίας, δέν μπορούνε να έχτιμήσουνε σωστά τη γενναία χειρονομία του Ταγκόπουλου με τό «Νουμά» του. Φτάνει να θυμηθοῦμε πως τό Δεκέμβριο του 1907 τό «Πατριωτικόν Κομητάτον ο Μαῦρος Βυζαντινός Άετός» άπέιλησε και τη ζωή άκόμα του διευθυντή του «Νουμά» για την άντιπατριωτική (!) του δράση και τό ψήφισμα του Κομητάτου που στάλθηκε στον Ταγκόπουλο, ο ίδιος με χιονοριστικά σχόλια τό δημοσίεψε στο 274 φύλλο του.

Πώς άποφάσισε να εκδώση τό «Νουμά» ο Ταγκόπουλος; Πολλοί βρήκαν και ειπαν ως τώρα διάφορες άφορμές. Μά ο ίδιος σ' ένα του άρθρο (Νουμάς, Γενάρης 1912 άριθ. 461) μάς δίνει την εξήγηση: «Μελετώντας τον Ψυχάρη άρχίησα σιγά σιγά να βγάλω από τα μάτια μου τις δημοσιογραφικές τσίμπλες και να βλέπω πιό ξάστερα. Ο Ψυχάρης λοιπόν με παρακίνησε (χωρίς να γνωρίζομαστε καθόλου και χωρίς ναχουμε άλλάξει οὔτ' ένα γράμμα) να βγάλω τό «Νουμά». Την έποχή εκείνη οι δημοτικιστές άποτελούσαν ένα κύκλο ξεχωριστό κ' οι λεγόμενοι «μορφωμένοι» άνθρωποι της κοινωνίας τους στραβοκοίταζαν πάντα με δυσπιστία, τους λογαριάζανε για «αιρετικούς» που δέν είχανε θέση στην κοινή συνείδηση των γραμματισμένων. Ο Ταγκόπουλος αιστάνοταν άπερίγραπτη χαρά όταν είτε από τό βήμα του Πανεπιστημίου με την ευκαιρία των Λαοάνειων και των Σεβαστοπούλειων βραβείων, είτε από τις στήλες των έφημερίδων και των «εξεφρονούντων» περιοδικών χτυπιότανε ο «Νουμάς» κ' άναθεματιζότανε οι «χυδαίσταί». Έπαιρνε ή όψη του έναν άλλο άέρα, τα χαρακτηριστικά του προσώπου του φωτιζόταν κ' ένιωθε κανείς πως ήτανε στο στοιχείο του. Έτοιμαζε στην επίθεση την άντεπίθεσή του με δλη την δομή που αυτός πάντα γνώριζε τόσο καλά να έμψυχώνη. Κι όταν πολύ σπάνια για τα λογοτεχνικά του έργα ή για τα δράματά του άκουγότανε κανένας καλός λόγος ή δειλός έπαινος από τό αντίθετο στρατόπεδο, ο Ταγκόπου-

λος άγαναχτούσε. «Μάς έπαινούν» έλεγε, «δηλαδή άρχίζουμε νά ξεπέφτουμε».

Μιά έκδίκηση στις φωνές τών προγονόπληχτων, μιá απόδειξη από τις σπουδαιότερες τής άγραμματοσύνης τών υπέρμαχων τής καθαρογλωσσίας, εΐτανε ή ειδική στήλη πού ό ίδρυτής τού «Νουμά» καθιέρωσε μέ τόν τίτλο «Βαρβαροπάζαρο». Έκει μέσα μάζευε από τά βιβλία, από τις έφημερίδες, από τά επιστημονικά συγγράμματα, από παντού, τά όρθογραφικά λάθη, τις άσυναξίες, τούς σολοικισμούς, τις άκυρολεξίες, τις όνομαστικές άπόλυτες, τις μακαρονικές φράσεις, όλους τούς βαρβαρισμούς και τις φουσκωμένες παρλαπίπες πού στολίζανε τά γραφτά τους όι καθιερωμένοι στην κοινή έχτίμηση σοφοί άντρες τής έποχής. Τό τραγικό αυτό ξεσπάσμα τής άμάθειας, άφηγε κατάπληχτους όσους πιστεύανε ακόμα — και εΐτανε τόσο πολλοί, πώς θά μπορούσε ποτέ νά επιβληθΐ μέ τό πολύχρονο κανονόχισμα τών μανταρινών μιá ψυχρή τεχνητή γλώσσα στηριγμένη στις άκαδημαϊκές από καθέδρας επιστημονικές πλάνες πού μέ τήν έπιστημότητά τους έπηρεάζανε πάντα τή δημόσια γνώμη. «Όί σημερινοί Έλληνες βρίσκονται ακόμα στό κατάφλι τού μεσαιώνα τους» σημείωνε σε μιá του διαμαρτυρία για τήν καταδίωξη τών δημοτικιστών στα 1910 ό γλωσσολόγος καθηγητής Άλμπέρτος Τούμπ τού Στρασβούργου.

Όι ιδεολογικοί άγώνες τού διευθυντή τού «Νουμά» ζυμωμένοι μέ τις ύλικές δυσκολίες τής ταχτικής έκδοσης τού φύλλου, δέν τού μαρταίνανε τό λογοτεχνικό του ταλέντο. Ό Ταγκόπουλος έγραψε διηγήματα πού μέσα σ' αυτά σπαρταρά ή άλήθεια κ' ή ζωή συνταιριασμένες μ' ένα έλαφρό ρομαντισμό και μιá σατυρική γραμμή πού πάντα διακρίνεται στό βάθος. Μά ή καθαυτό του πρωτότυπη εργασία έγινε για τό νεοελληνικό δράμα. Στα 1905 πού έγραψε τό πρώτο του δραματικό έργο, τούς «Ζωντανούς και Πεθαμένους», όι περισσότεροι τό δεχτήκανε μέ άδιαφορία, λίγοι ξαφνιαστήκανε για τό άσυνήθιστο πού είχε τέτοιο θέμα για δραματική σύνθεση, και μονάχα τρεις τέσσερες — ένας άπ' αυτούς ό Ψυχάρης — νόσανε άμέσως τήν έξαιρετική πρωτοτυπία πού έφερε στη δική μας φιλολογία ένα τέτοιο έργο. Ό Ταγκόπουλος έξακολούθησε τή δουλειά του μέ τόν «Άσωτο», μέ τις «Άλυσίδες», μέ τό «Στήν δξώπορτα», μέ τόν «Άρχισυντάκτη», τό «Μαύρο χέρι», τή «Μυριέλλα», ένώ τόν ίδιο καιρό ή θεατρική μας παραγωγή εΐτανε κ' έμενε δουλική μίμηση τής γαλλικής δραματοβιομηχανίας, κ' ή ρωμαίικη ζωή περνούσε κ' έφευγε σαν άέρας άνάμεισ' άπό τις πένες τών περισσότερων από εκείνους πού γράφανε για τή σκηνή.

Η ιδεολογική μεταβολή κ' ή σημαντική κοινωνική κίνηση πού έγινε στον τόπο μας τά τελευταία χρόνια, καθρεφτίζονται μέσα στη δραματική ψυχή τής σκηνικής δημιουργίας τού Ταγκόπουλου. Στα 1905 τό έθνος, στενό στό σύνορά του, γύρευε πλατύτερους όρίζοντες, κι ό

μόνος δρόμος για νά τούς άποχτήση δέν εΐτανε ό παλιός και καθιερωμένος από τούς πατριώτες τού καφερέ, πού τούς μαράζωνε ή τεμπελιά και τούς έθρεφε ό προγονισμός. Ό μόνος δρόμος εΐταν, μέ τό άνοιγμα τών ματιών, τής ψυχής και τού νοΐ, ν' άποχτήση ό νεοέλληνας συνείδηση τής πραγματικότητας. Αΐτη θά τού έδινε άφορμή για λεύτερη σκέψη, αΐτη μονάχα θά μπορούσε νά τού χαρίση λεύτερη ζωή. Λεύτερη βέβαια ζωή από τήν πολιτική και ιδεολογική μεριά, γιατί τήν κοινωική μεριά, στα χρόνια εκείνα, κανείς ακόμα δέν τή μάντευε και δέν τή λογάριζε στον τόπο μας. Μά ίστρο' από τό θέμα τούτο πού ξετυλίγεται στους «Ζωντανούς και Πεθαμένους» τόσο πλατύ και τόσο άνοιχτό, ό συγγραφέας μέ τό θέμα τού «Άσώτου» στενεύει τά σύνορά του και στέκεται σε ώρισμένη άποψη, τή γλωσσική, για νά κηρύξει τή δικαίωμα τού ζωντανού λόγου, τή στιγμή πού τό ξεφρενιασμένο πλήθος μιáς πολύχρονης μιστριώτικης στενοκεφαλιάς, φώναζε στους δρόμους και ζητούσε «έπί πίνακι» τό κεφάλι τών μαλλιαρών. Τό θέμα τής ήθικής και τού ίσου άληθινού δρόμου, στην πολιτική διακυβέρνηση τού τόπου, πού στεναζε πάντα κάτω από μιá πολιτική ψευτιάς και κομματικής συναλλαγής, έξετάζεται στις «Άλυσίδες», και μέ τό «Στήν δξώπορτα», τό «Μαύρο χέρι» και τή «Μυριέλλα» ή δυστυχημένη τύχη τής γυναίκας, στην κοινωνία μας, δείχνεται μέ τά ζωηρότερα χρώματα και τονίζεται ή άνάγκη τού γλιόρου κοινωνικού λυτρωμοΐ της, ένώ μέ τόν «Άρχισυντάκτη» μάς γίνεται δραματική άποκάλυψη για τά ιδιαίτερα παρασκήνια τής δημοσιογραφικής ζωής και γενικότερα για τήν ήθική τού τύπου μας, πού άπό όργανο δημόσιας ώφέλειας μπορεί νά καταντήση, σε άνάξια χέρια, όπλο φοβερό, γυρισμένο ίσα στην καρδιά τής μάζας. Και τελευταία ήρθε ό «Άυτρωμός» σά δραματικός έπίλογος. Ό προγονομάχος Αΐμπρος στους «Ζωντανούς και Πεθαμένους», ό γλωσσικός λυτρωτής ήρωας τού «Άσώτου», ό συμβιβαστικός πολιτικός Στρωτός στις «Άλυσίδες», γίνεται τώρα κοινωνικός πολεμιστής, επαναστάτης έμψυχωμένος, άδιάλλατος, σκληρός και σαρκαστικός άρνητής τής σημερινής κοινωνικής ζωής, πού στηριγμένη στην έπίσημη ψευτιά, καταπνέει και κατατυρανεΐ τόν άνθρωπο τού σήμερα, στερώντας του τήν οικονομική, τή διανοητική και τήν κάθε είδους φυσική λευτεριά του.

Ό Ταγκόπουλος λοιπόν όπως στάθηκε' επαναστάτης μέ τό «Νουμά» του, τό ίδιο φανερώθηκε ιδεολογικός άντάρτης και στην περιοχή τής λογοτεχνικής του εργασίας. Χτύπησε τά καθιερωμένα καλούπια και προσάθησε νά ξεβγΐ άπ' αυτά. Κι αν στη νεοελληνική γραμματολογία θά πάρη τή θέση ενός πρωτοπόρου προδρόμου, πού άνοιξε καινούριους φωτεινούς όρίζοντες στην τέχνη τού λόγου, μά στην ιστορία τής γλωσσικής μας μεταρρύθμισης τόνομά του θά μείνη άθάνατο. Ό Γ. Σκληρός στο περίφημο βιβλίο του «Τά σύγχρονα προβλήματα τού Έλλη-

τισμοῦ» (1919) με ἀκρίβεια χαρακτηρίζει τὴν τεράστια προσπάθεια τοῦ «Νουμά», σημειώνοντας συμπερασματικά: «Ὅταν σὲ προσέχες μέλλον ἀλλάζον τὰ πράγματα στὴν Ἑλλάδα καὶ ὅλα τὰ κοινωνικά ζητήματα, τότε οἱ ἄνθρωποι θ' ἀποροῦν πῶς οἱ πατέρες τους μπορούσαν νὰ εὐχαριστοῦνται σὲ μιὰ νεκρὰ γλώσσα καὶ σὲ διάφορα ἀναχρονιστικά φτωχαλαζονικά οὐτοπιστικά καθεστῶτα. Καὶ τότε ὁ μέλλον ιστορικός τῆς πνευματικῆς καὶ ψυχικῆς ἀναγέννησής μας γυρεύοντας νὰ βρῆ τίς πηγές της, μοιραίως διὰ σκοτιάφη στὸ μεγάλο ἔργο τοῦ Ψυχάρη, τοῦ «Νουμά» καὶ τῶν δημοτικιστῶν. Οἱ 15 τόμοι τοῦ «Νουμά» διὰ τοῦ φανοῦν τότε ἡ μόνη ἐπαναστατικὴ ἄσση μέσα στὴν ἀπέραντη ἔρημο τῆς συντηρητικῆς ἀποβλακωτικῆς σχολαστικότητος καὶ μὲ χρυσὰ γράμματα θ' ἀναφέρει τότε τὴν ιστορικὴ σημασία τους. Μόνον ἐκεῖ θὰ εὕρη ὅ,τι ζωντανὸ κ' ἐπαναστατικὸ ἔχει λεχθῆ τὰ τελευταῖα χρόνια σ' ὅλους τοὺς κλάδους τοῦ

πνεύματος: φιλολογία, τέχνη, γλωσσολογία, παιδαγωγική, φιλοσοφία, ἱστορία, κοινωνιολογία, κριτικὴ κ.τ.λ.»

Ἔτσι ἐκεῖνο τὸ δειλινὸ τοῦ Μάρτη τοῦ 1926 ποὺ ἀντικρύσαμε τὴν ἀψυχη μορφή τοῦ ἰδρυτῆ τοῦ «Νουμά» παραδομένη στὴν αἰώνια γαλήνη, μᾶς εἶτανε δύσκολο νὰ τὸ πιστέψουμε πῶς ἔπαψε πὰ νὰ ὑπάρχη ἀνάμεσά μας ὁ ἄνθρωπος ποὺ σκόρπιζε τόση δύναμη καὶ ζωὴ γύρω του, μὲ τὴν οὐξύτατη δρασί του, τὸν ὑπομονητικὸ τοῦ ἠρωϊσμοῦ, τὴ διαίστησή του τὴν προφητικὴ. Καὶ τὸ δάκρι ποὺ στάλαξε ἀπὸ τὰ μάτια μας δὲν εἶτανε ξέσπασμα μόνον εἰγνωμοσύνης γιὰ τὸν ὀδηγητὴ μας τὸν πολῦτιμο, μὰ περισσότερο δάκρι ἀπ' ἀφορμὴ χαμένης, συντριμμένης ἐλπίδας γιὰ τὴν προκοπὴ μιᾶς ἀναστασιμῆς ἰδέας ποὺ τόσο ἀκόμα ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ «δνειροπόλους», ἀφοσιωμένους ὅμως τόσο πολὺ στὴν πράξη καὶ στὴν ἐφαρμογὴ.

ΡΗΓΑΣ ΓΚΟΛΦΗΣ

ΓΝΩΜΕΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΤΑΓΚΟΠΟΥΛΟ ΚΑΙ ΤΟ «ΝΟΥΜΑ»,

(Ἀπὸ Γράμματα σταλμένα στὸ νέο Διευθυντῆ)

...Με τὸν Ταγκόπουλο δε βλέπαμε πάντα τὰ πράματα με τὸν ἴδιο τρόπο, ἀλλὰ τότε συμπαινούσα πολὺ, καθὼς καὶ ἐχτιμούσα τὴν παιλικαρία του....

Λίβερπουλ, 28.4.29

ΑΛΕΞ. ΠΑΛΛΗΣ

Πολὺ χάριχα νὰ δῶ πὼς ἀναστήθηκε ὁ Νουμάς. Ἐλπίζω νὰ προκόψει στὸ δέφτερό του ξαναγύρωμα (εἶμαι ἀκόμα μαλλιαρός κι αὐτὸ λέγε!) καὶ νὰ δοξαστεῖ καθὼς δοξάστηκε ὁ πρῶτος «Νουμάς» στά ἠρωικά του χρόνια. Τὸ ἔχω πάντα τιμὴ μου πὼς στάθηκα ἀπὸ τοὺς πρῶτους συνεργάτες, καὶ δὲν ξεχνῶ τίς τρικυβερτες κουβέντες (μῆτε τὰ διασκεδαστικά τσιμπούσια) ποὺ κάναμε τόσες φορές μὲ τὸν πατέρα σας. Δὲν κακοπεράσαμε!....

Λίβερπουλ, 29.11.29

Π. ΒΛΑΣΤΟΣ

Ὁ Ταγκόπουλος ἦταν ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους ποὺ δὲν ξαναγεννιοῦνται. Τοὺς χαρακτηρίζουν ὡς τύπους, ἀλλὰ μοῦ φαίνεται πῶς τοὺς τεργαίξει τὸ ὄνομα, ποὺ εἶναι καὶ τίτλος μαζί, τοῦ ἑξαιρητικοῦ. Ὁ ἑξαιρητικὸς ἄνθρωπος βρίσκεται μεταξὺ τῶν διαλεκτῶν καὶ τῶν μεγάλων. Πατεῖ σ' ἐκείνους καὶ φτάνει ἴσα μ' αὐτούς. Καὶ ξένος εἶναι ἦταν ὁ Ταγκόπουλος καὶ δὲ γνώριζε τὰ Ἑλληνικά καλά, δ' ἔχω ἄλλο θὰ γνώριζε πῶς τὴ σκίαρη τὴν λένε σκίφη καὶ τὰ σῦκα τὰ λένε σῦκα. Ἀτρόμητος σηματοφόρος μιᾶς ἰδέας, στὴν ὁρμὴ του ἀπάνω παρέσυρε πολλὰς φορές καὶ φίλους του, καὶ γνωστοὺς καὶ ἀγνώστους. Ὅλοι ὅμως—ἄσοι ἀπ' αὐτοὺς ἦταν πολιτισμένοι—γνωρίζοντας ὅτι τὸν παραφέρει τὸ πάθος μιανῆς ἰδέας καὶ ὅτι στὰ λόγια του δὲν ὑπῆρχε δόλος, ποτὲ δὲν ἔπαυσαν νὰ τὸν τιμοῦν. Καὶ θυμοῦμαι τὸν Ζάν Μωρε-

ἄς πόσο ἐξεκαδίστηκε, ἐνθουσιάστηκε μορῶ νὰ πῶ, σὰν διάβασε ποὺ τοῦ γράφε στὸ «Νουμά» πῶς πρέπει νὰ λέγεται Γιάννης Μωρεῖας. Καὶ τοῦτο γιὰ τὸν μέγαλόν μου φίλον εἶχε ἐκφραστῆ ὄχι μὲ πολλὴν εὐλάβεια γιὰ τὴ γλωσσικὴ θεωρία τοῦ Ψυχάρη.

14.2.30

Δ. ΓΡ. ΚΑΜΠΟΥΡΟΓΛΟΥΣ

Τὰ θεριά μου συγχαρητήρια γιὰ τὴν Ἀνάσταση τοῦ Νουμά καὶ τίς εὐχαριστίες μου γιὰ τὰ ὄρατα βιβλία ποὺ μοῦ ἔστειλες, Πάνο μου, τώρα διαβάζω κάποιον, πῶς πρόκειται νὰ ἰδρυθεῖ ἓνα μεγάλο σὰν ἐπίσημο Φιλολογικὸ περιοδικὸ ἀπὸ τοὺς Κορινθαίους σας (Παλαμά, Γρυπάρη κ.λ.π.) Ἐγώ, ὡς ταπεινὸς ξένος, φρονῶ, πῶς ἔπρεπε νὰ γίνῃ ὁ Νουμάς ἐκεῖνο τὸ περιοδικὸ, ἀφοῦ τὸ ὄνομα του εἶναι ἱστορικὸ καὶ εἶναι τιμὴ γιὰ ὅποιονδήποτε Ἕλληνα συγγραφεὶα νὰ γράφῃ μέσα στὸ Νουμά. Θὰ εἶταν ἔξ' ἄλλου καὶ ἔκφραση ἀναγνώρισης καὶ τιμῆς πρὸς τὸν πατέρα σου, νὴ γίνῃ ὁ Νουμάς τὸ ἐπίσημο ὄργανο τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας...

Βουδαπέστη, 29.10.29

Δ^Ρ Α. HORVATH

... Μὲ τὸ «Νουμά» καὶ μὲ τὸ μακαρίτη Ταγκόπουλο μὲ συνδέουν τὰ καλύτερα μου χρόνια. Ὁ «Νουμάς» πρὸ πάντων φύτεψε στὴν καρδιά μου τὴν εὐκρινῆ ἀγάπη ποὺ ἔχω γιὰ τὴ νεώτερη Ἑλλάδα, γιὰ τοὺς ἀνθρώπους της, γιὰ τὴ φύση της, καὶ γιὰ τὴ λογοτεχνία της, μιὰν ἀγάπη ποὺ σίμερα ἀκόμη τὴν διατηρῶ μέσα μου ἀσβεστη σὰν τότε στὰ 1903, ὅταν γνωρίστηκα μὲ τὸν ἀνοιχτόκαρδο καὶ λαμπρὸ ἄνθρωπο, τὸν Ταγκόπουλο, στὸν ὁποῖο ἡ νεώτερη Ἑλλάδα ὁφείλει τόσα, ἥπως σὲ λίγα ἄλλα πνευματικὰ κεφάλια της...

Μόναχο, 12.1.30

Δ^Ρ ALEX. STEINMETZ

ΠΡΩΤΟΠΟΡΟΣ

Τώρα πού και η ιδέα της πρωτοπορείας στην τέχνη πάει να γίνη της μόδας—πρωτοπόροι και πρωτοπορείες του γλυκού νερού— τώρα αξίζει να σημειωθῆ πως ὁ Ταγκόπουλος

στάθηκε στην ἐποχή του ἑνας ἀληθινὸς πρωτοπόρος τῆς δραματικῆς τέχνης. Τί εἶτανε τὸ θέατρό μας τὴν ἐποχὴ πού ξεπετάχτηκε πάνοπλος στὸ δραματικὸ στίβο ὁ Ταγκόπουλος; Στὴ σκηνὴ βασίλευε ὁ Ξενοπουλισμός. Δηλαδή τὸ ἀνάβαθο, τὸ ἀφιλοσόφητο, ἡ ἀνειλικρίνεια, ἡ περιπέτεια καὶ ἡ εὐκολὴ συγκίνηση τοῦ ἀστοῦ πού πάει στὸ θέατρο μόνο γιὰ νὰ σκοτώσῃ εὐχάριστα δυὸ ὄρες καὶ γιὰ νὰ διευκολίῃ τὴ χώνευσή του. Ὁ Ξενοπουλὸς εἶναι ὁ εἰσηγητὴς τοῦ εὐκόλου ἀστικοῦ Γαλλικοῦ ρομάντσου καὶ δραμάτου. Ὑστερα ἀπὸ τὸ κωμειδύλλιο τοῦ Κόκκου καὶ τὶς αἰσθηματικὲς ἀναγοῦλες τοῦ Περεσιάδη, ὁ Ξενοπουλὸς μὲ τὸ φρόνιμο, τὸ μετρημένο, τὸ νοικοκυριστικὸ γράψιμό του. Καμμιά ἀνοή ἀνώτερη, κανεὶς βαθύτερος παλμός, καμμιά ἔξαρση πρὸς ἀνώτερους κόσμους. Καὶ τὸ κυριώτερο καμμιά ιδέα. Μὲ τὸ πρόσχημα τάχατες τῆς ἀντικειμενικῆς τέχνης, μὲ τὴν εὐκολὴ δικαιολογία πὼς τὸ ἔργο δὲν πρέπει νὰ ἔχη καμμιά θέσῃ—γιατί νὰ μὴν ἔχη;—τὰ ἔργα τοῦ Ξ. στέκονται στὸν ἀγέρα χωρὶς τίποτα νὰ τὰ ἐξηγῆ καὶ νὰ τὰ δικαιολογῆ παρὰ μόνο ὁ πόθος τῆς εὐκόλης ἐπιτυχίας καὶ τῆς ἀνάβαθης συγκίνησης τοῦ κατώτερου πλήθους. Ἡ ἐπιστήμη τῆς Κοινωνιολογίας, ἡ ἐπιστήμη τῆς ἐρμηνείας τῶν κοινωνικῶν φαινομένων—καὶ ἡ Τέχνη ἕνα κοινωνικὸ φαινόμενο καὶ αὐτὴ—εἶτανε τότε δόλοτελα ἄγνωστη στὸν τόπο μας. Πιστεύαμε τότε στὴν παντοδυναμία τῶν μεγάλων ἀντρῶν καὶ κάναμε μετάνοιες νὰ μᾶς λιπηθῆ ὁ Θεὸς καὶ νὰ μᾶς ἔξαποστείλῃ ἕναν Μεσσία, ἕναν μεγάλο ἄντρα γιὰ νὰ μᾶς τραβήξῃ ἀπὸ τὸ βοῦρκο καὶ νὰ μᾶς ἀνεβάσῃ ψηλά. Ἔτσι βασίλευε στὸ θέατρο καὶ

στὸ ρομάντζο ὁ Ξενοπουλὸς ἀπόλυτος μονάρχης. Ἡ τέχνη του, ἀντιπρόσωπος τοῦ κατώτερου Γαλλικοῦ ρομάντσου, τύπος καὶ ὑπογραμμός, ἡ γνώμη του τελειωτικὴ. Αὐτὸς ἀνέβραζε

καὶ κατέβραζε τοὺς λογοτέχνες καὶ οἱ νέοι πρὸ πάντων πού ἀρχίζανε νὰ σταδιοδρομοῦνε δὲν εἶχανε νὰ φιλοδοξήσουνε τίποτα ἀνώτερο παρὰ δυὸ ἐνθαρρυντικὰ λόγια τοῦ κ. Ξενοπουλοῦ. Καὶ αὐτὸς σὰν Πάπας πουλοῦσε συχωροχάρτια καὶ χάριζε εἰλογίες σὲ ὅσους δὲ ντρεπόντανε νὰ σκύψουνε νὰ φιλήσουνε τὴν ἄκρη τοῦ ρίσου του.

Αὐτὰ ξακολουθοῦσανε νὰ συμβαίνουνε ἕως τὸ σωτήριο ἔτος 1907. Ἐνα δράμα καὶ ἕνα ρομάντζο, μὰ Τέχνη γενικὰ πού σάπιζε μέσα στὸ οἰκογενειακὸ σκάνταλο, μέσα στὴν ἀνεξάντλητη περιπέτεια τοῦ τρίτου, κατὰ τὸ αἰώνιο πάντοτε πρότυπο τοῦ Γαλλικοῦ θεάτρου. Οἱ δόξες δηλαδή καὶ τὰ μεγαλεῖα τοῦ κ. Ξενοπουλοῦ. Καμμιά ὑπόνοια πὼς ὄξω ἀπὸ τὸ ζήτημα τοῦ αἰώνιου Τρίτου, μπορεῖ νὰ ὑπῆρχανε καὶ ἄλλα ζητήματα σ' αὐτὸν τὸν τόπο. Πῶς μὲ τὸ παρουσιασμά του συζυγικοῦ σκαντάλου, ἕνας τεχνίτης ἀνώτερος πού σέβεται τὸν ἑαυτό του, δὲν μπορεῖ νὰ ἐξοφλήσῃ τὴν οὐσιαστικώτερη ὑποχρέωσή του πού εἶναι κυρίως κάτω ἀπὸ τὸ ἐφήμερο ἐπεισόδιο νὰ μᾶς δείξῃ τὴ βαθιέτερη οὐσία τῶν πραγμάτων, νὰ μᾶς ἀναλύσῃ τὴ σύσταση τῆς κοινωνικῆς ζωῆς μας σὲ ὅλα τῆς τὰ στοιχεῖα καὶ νὰ μᾶς ἀποκαλύψῃ τὴν κρυφὴ πηγὴ τῆς οἰκογενειακῆς δυσαρμονίας καὶ ὅλων τῶν κακῶν πού μασιτίζουνε τὴ σημερινὴ κοινωνία Βέβαια αὐτὴ ἡ ἀνάλυση ἀπαιτεῖ κόπια γερὰ, ἀπαιτεῖ φιλοσοφικὴ σκέψη καὶ φιλοσοφικὸ καταρτισμὸ καὶ στὰ τελευταῖα δὲν εἶναι καὶ βέβαιο ἂν ὁ κ. Κολλάρος, ἐκδότης τερπνῶν, χωνευτικῶν καὶ ψυχοφελῶν ἔργων, θὰ δεχότανε νὰ σοῦ τὸ πληρώσῃ καὶ νὰ σοῦ τὸ κινλοφορήσῃ. Στὰ 1907 ὁ Ταγκόπουλος παίζει τὶς Ἄλυσιδες του. Τί εἶτανε αὐτὲς οἱ Ἄλυσιδες; Μία

Ἀρχισυντάχτης στὴν «Ἔστια».
(Γελοιογραφία Δ. Γαλιάνη)

πέτρα μέσα στο βάλτο. Τὰ βρατόγια ἀρχίσανε νὰ χαλάνε τὸν κόσμον γιατί τοὺς χαλάσανε τὴν ἡσυχία τους. Ὁ Ξενόπουλος φριάξε, λύσσαξε, δὲν ἄφησε ἐφημερίδα ἢ περιοδικὸ πού νὰ μὴ βγῆ καὶ νὰ χτυπήσῃ τὸ καινούριον αὐτὸ ἔργο. Μὲ διάφορα ἐννοεῖται ψευδώνυμα καὶ πάντοτε σύμφωνα καὶ μὲ τὸ πνεῦμα τῆς ἐφημερίδας ἢ τοῦ περιοδικοῦ πού τὸν φιλοξενούσε. Πόλεμο ἀλύπητο, ἐξοντωτικὸ ἐναντίον τοῦ Ταγκόπουλου. Πολὺ φυσικά. Ὁ ἄνθρωπος ὁ ἐξυπνος μὲ τὴ γερῆ ὄσφρηση τὰ μυρίστηκε ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή. Δὲ στεκόμαστε καλὰ — καινούρια δαιμόνια, καινούριοι θεοί, καινούριες ἰδέες. Τὸ σκανταλάκι, ὁ σαρκικός ἐρεθισμὸς σὰ νὰ ἀρχίζῃ νὰ μὴ ἔχει καὶ πολλὴ πέραση. Ὁ κόσμος σὰ νὰ ξυπνήσῃ, σὰ νὰ ζητήσῃ κάτι καινούριον, κάτι οὐσιαστικώτερον. Ἡ κινλοφορία μας δηλαδὴ κιντυνεύει. Καὶ αὐτὸ τὸ κάτι, τὸ καινούριον καὶ τὸ οὐσιαστικώτερον τοῦ τὸ πρόσφερεν ὁ Ταγκόπουλος μὲ τὸ δράμα του τὶς Ἀλυσίδες.

Τὶ εἶτανε αὐτὸ τὸ δράμα; Καὶ πρώτα πρώτα δὲν εἶτανε τὸ πρῶτον του. Προτίηρα εἶχε δώσῃ τοὺς Ζωντανούς καὶ Πεθαμένους καὶ ἓνα ἄλλο δράμα τὸν Ἀσωτο. Μὰ σὲ ὅλα τὰ ἔργα του ὁ Ταγκόπουλος μᾶς ἔφερεν ἓνα καινούριον φῶς. Ἐφερεν τὰ ζητήματα τῆς λεπτῆς συνείδησης στὴ σκηνή. Σταθμὸς στὴν ἱστορίαν τῆς δραματικῆς μας τέχνης. Ἐκανε δηλαδὴ ὅ,τι ἔκανε ὁ Ἴψεν στὴ Νορβηγία. Τὸν εἶπανε μιμητὴ καὶ ἀντιγραφέα τοῦ Ἴψεν. Δὲν ἔχει σημασία. Γιὰ τὴν Ἑλλάδα ὁ Ταγκόπουλος πάλευε τότε νὰ δημιουργήσῃ ἓνα Ἴψενικὸ θέατρο. Δηλαδὴ νὰ ἀναλύσῃ τὴν Κοινωνία τῆ Ρωμαϊκῆ, σὲ ὅλες τὶς μορφές της. Οἰκογένεια, πολιτικὴ, θρησκεία. Ὅχι πιά σκανταλάκια ἀλλὰ Ξενόπουλο παρὰ σκέψη καὶ ἀνάλυση. Ὅ,τι εἶχε ἐπιχειρήσει προτίηρα καὶ ὁ Καμπύσης μὲ τοὺς Κούρδους τοῦ πρὶν τὸν κυριέψῃ καὶ τὸν ἀποροφήσῃ ἢ Γερμανικὴ μεταφυσικὴ, πού εἶναι ὁ πρῶτος, νὰ πούμῃ τὴν ἀλήθεια, πού σκέφτηκε νὰ κινή τέτοιαν ἀνάλυση τῆς Ρωμαϊκῆς ἀστικῆς κοινωνίας.

Τὸ μεγαλύτερον ἐπιχείρημα τοῦ Ξενόπουλου στάθηκε τότε πὼς ὁ τόπος μας δὲν εἶναι ἀκόμη ὥριμος γιὰ τέτοια ζητήματα, πὼς ζητήματα συνείδησης δὲν ὑπάρχουνε στὴν Ἑλλάδα. Τὰ ἴδια πού ὑποστηρίζουνε καὶ σήμερον μὲ τὸ ζήτημα τοῦ Σοσιαλισμοῦ. Οἱ ἴδιοι ἄνθρωποι, οἱ ἴδιες ἰδέες. Ὁ κόσμος χαλάει γύρω τους καὶ αὐτοὶ δὲ θέλουνε νὰ ἰδοῦνε τίποτα. Γιατί; Εἶναι τόσο κοντόθωρος; Ὅχι. Μὰ συλλογιούνται τί θάπογίνουνε αὐτοί, τί θάπογίνῃ τὸ ἔργο τους ὅταν ἀναγνωρίσουνε πὼς ὁ κόσμος δὲν μπορεῖ πιά σήμερον νὰ τραφῇ μὲ σκανταλάκια καὶ μικροερεθισμούς. Ἀνθρωποὶ καθυστερημένοι, ἀνίκανοι νὰ παρακολουθήσουνε τὴ ζωὴ στὴν καινούρια ἐξέλιξιν τῆς μὴ συνάμα καὶ κακῆς, μαῦρες ψυχῆς, πού δὲ θέλουνε νὰ παραδεχτοῦνε πὼς ἡ τέχνη τους πάλιωσε, καὶ πὼς τὴ βαραινέει ἡ μεγάλη ἐδῆνη γιατί χρόνια καὶ χρόνια κρατήσανε τὸ λαὸ στὸ σκοτάδι ἀντὶ νὰ γίνουνε οἱ πνευματικοὶ πατέρες

καὶ καθοδηγητὲς του.

Αὐτὸ ἔκανε ὁ Ταγκόπουλος στὸ θέατρο. Παράτησε τὸ σκάνταλον καὶ ῥήχηκε στὴν ἀνάλυση. Ἀναλύει τὴν οἰκογένεια, τὸ θεσμὸ τοῦ γάμου, τὸν ἔρωτα. Καὶ μὲ τὸ στόμα τῆς Ἀστρούλας, τῆς ἡρωίδας τῶν Ἀλυσίδων φωνάζει: «Λεύτερη εἶμαι νὰ κάμω ὅ,τι θέλω, ὅταν αὐτὸ πού κάνω εἶναι γιὰ μένα τίμιον. Ὁ ἔρωτάς μου θὰ εἶτανε πάντα τόσο ἀγνός πού θὰ μποροῦσα νὰ τονὲ φωνάξω στὸν κόσμον, νὰ βγῶ στὸς δρόμους περήφανα ἀκουμπώντας ἀπάνω του.» Καὶ ἄλλοῦ λέει πάλι: «Νὰ ζῶ ἐγὼ ὁ ἄντρας σου, μοῦζι σου γιατί σὲ ἀγαπῶ, γιατί τὸ θέλω ἐγὼ νὰ ζῶ καὶ ὄχι γιατί μὲ ὑποχρεώνει ὁ νόμος. Κάθε ὑποχρέωση εἶναι σκλαβιά, κ' ἡ ὑποχρέωση τοῦ γάμου ἀπ' τὶς βαρύτερες.» Ἐτσι μιλοῦνε κ' ἔτσι σκέφτονται οἱ ἀληθινοὶ ἐπαναστάτες, οἱ ἀληθινοὶ πρωτοπόροι πού νιώθουνε τὴν ὑποχρέωση νὰ δουλέψουνε ὄχι γιὰ τὸν ἑαυτοῦν τους μὰ γιὰ τὸ λαὸ τους καὶ γιὰ τὴν ἀνθρωπότητα ἀκόμα δόλakaiρη.

Ἐτσι ἐξακολουθώντας τὴν ἀνάλυσιν του ὁ Ταγκόπουλος εὗρισκε πὼς ἡ κοινωνία μας—ἡ Ρωμαϊκὴ κοινωνία—εἶναι σάπια, πὼς παντοῦ βασιλεύει ἡ πρόληψη καὶ κήρυχνε τὴν ἀνάγκη—ἐθνικὴ ἀνάγκη—νὰ χτυπηθῇ ἀλύπητα ἢ ψευτιά καὶ ἡ πρόληψη πού βασιλεύουνε στὴ ζωὴ μας, νὰ βασιλέψῃ παντοῦ ἢ Ἀλήθεια γιὰ νὰ ἀνυψωθῇ ἢ ζωὴ μας πού τὴν καταντήσαμε σὲ κακὰ χάλια μὲ τὴν «ἀσυλλογισίαν μας καὶ τὶς στραβοτιμονιές μας».

Ἐδῶ ἀξίζει νὰ σταματήσουμε. Ὁ Ταγκόπουλος πιστεύει λοιπὸν στὶς ἀκόλουθες ἀρχές.

1) Τὸ Ρωμαϊκὸ εἶναι σάπιο.

2) Αἰτία τοῦ κακοῦ αὐτουνοῦ εἶναι ἡ ἀσυλλογισία μας καὶ οἱ στραβοτιμονιές μας, ὅπως λέει ὁ ἴδιος.

3) Πρέπει νὰ χτυπηθῇ ἢ Ψευτιά καὶ νὰ βασιλέψῃ ἢ Ἀλήθεια.

Σ' αὐτὲς τὶς ἰδέες τοῦ Ταγκόπουλου ζωγραφίζεται δόλakaiρη ἢ ἐποχὴ του. Δὲν εἶναι μονάχα δικῆς του αὐτῆς οἱ ἰδέες. Στὰ ἴδια πιστεύουνε καὶ ὅλη ἢ ἐποχὴ του. Τὶς ἴδιες ἰδέες εἶχε καὶ ὁ Παλαμάς καὶ σ' αὐτὴ τὴν κεντρικὴ ἰδέαν εἶναι θεμελιωμένος καὶ ὅλος ὁ περίφημος Δωδεκάλογος τοῦ Γύφτου

Καὶ θὰ φύγῃς ἀπ' τὸ σάπιο τὸ κορμί,
ὡ ψυχὴ παραδαρμένη ἀπὸ τὸ κρῖμα,
καὶ δὲ θάβρω τὸ κορμί μὰ σπιθαμὴ
μὲς τ' ἡ γῆ γιὰ νὰ τὴν κάνει μνήμα,
κι ἀθαφτο θὰ μείνῃ τὸ ψοφῆμα,
νὰ τὸ φάνε τὰ σκυλιὰ καὶ τὰ ἔρπετά
κι ὁ καιρὸς μὲσα στὸς γόρους τοῦ τῆ μνήμῃ
κάποιον σκέλεθρον πανάθλιον θὰ βασιτῆ.

Φαίνεται λοιπὸν καθαρὰ μὲ ποιά περιφρόνηση μιλοῦσε ὅλη ἐκείνη ἢ ἐποχὴ γιὰ τὸ Ρωμαϊκόν. Σωστό ψοφῆμα, σοῦ λέει. Οἱ πνευματικοὶ ἡγήτορες, ἓνας Παλαμάς, ἓνας Ταγκόπουλος, δὲν μπορούσανε νὰ νιώσουνε αὐτῆς τὶς ἀκόλουθες ἀλήθειες πού τὶς νιώθει σήμερον καὶ ὁ τελευταῖος προχωρημένος ἐργάτης.

1) Πὼς σαπίζονε τὰ μεγάλα κράτη, οἱ μεγάλοι πολιτισμοί, τὰ μικρὰ δὲ σαπίζονε, ἀ-

πλῶς φυτοζωοῦνε, ζοῦνε δηλαδή μιὰ ζωὴ φτωχὴ καὶ μαραζιάρικη.

2) Πῶς αὐτὴ ἡ λεγόμενη σαπίλα δὲν εἶναι παρὰ μιὰ κοινωνικὴ μεταμόρφωση, ἡ παλιὰ δηλαδή μορφή τῆς κοινωνίας ποὺ πεθαίνει, ὄχι ἀπὸ ἠθικὴ ἔκλυση ἢ διανοητικὴ κατάρπωση, παρὰ ἀπὸ ἕναν οἰκονομικὸ μετασχηματισμὸ τῆς κοινωνίας μετὰ βία τὴν ἐφεύρεση καινούριων ὄργανων παραγωγῆς.

3) Πῶς αὐτὴ ἡ περιφημὴ Ἀλήθεια ποὺ ὀνειρευότανε ὁ Ταγκόπουλος δὲν εἶχε κανένα ὀρισμένο περιεχόμενο. Ἡ Ἀλήθεια δὲν εἶναι μιὰ καὶ ἀπόλυτη. Κάθε ἐποχὴ, δηλαδή κάθε ἄρχουσα τάξη, ἔχει τὴν ἀλήθειά της. Ὑπάρχουνε τίσιες ἀλήθειες ὄσες καὶ κοινωνικὲς τάξεις. Αὐτὸ ποὺ εἶναι ἄλοφάνερη ἀλήθεια γιὰ τὸν ἄστυ, εἶναι ψέμα γιὰ τὸν ἐργάτη καὶ τὸ ἀντίθετο. Ἄν ὁ ἐργάτης π. χ. βρῖσκει σάπια τὴν ἀστική κοινωνία, αὐτὸ δὲ θὰ πῆ πῶς καὶ ὁ ἄστυς εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ συμφωνήσῃ μαζί του. Γιὰ τοὺς ἄστυς ὅλου τοῦ κόσμου, εἶναι γνωστὸ πῶς ἡ σημερινὴ μορφή τῆς κοινωνίας στὴ βάση της εἶναι ὅ,τι καλύτερο μπορεῖ νὰ σκεφτῆ ὁ ἄνθρωπος.

Ἀπὸ αὐτὰ δὲν ὑπόπτευε τίποτα ὁ Ταγκόπουλος. Ὅλοι τότε οἱ δημοτικιστὲς, δηλαδή ἡ πιὸ προχωρημένη μερίδα τοῦ ἔθνους, πίστευε πῶς τὸ Ρωμαϊκὸ εἶναι σάπιο γιὰτὶ δὲ βρέθηκε ἕνας ἄνθρωπος μετὰ σιβαρὸ χέρι νὰ τὸ βάλῃ στὸν ἴσιον δρόμο. Ὁ Ταγκόπουλος πίστευε πάντοτε σ' ἕναν τέτοιο Μεσσία. Τὸ ἴδιο πίστευε καὶ ὁ Παλαμάς.

Ὅσο νὰ σὲ λυπηθῆ
τῆς ἀγάπης ὁ θεὸς
καὶ νὰ ξεμερώσῃ μιὰν αὐγὴ
καὶ νὰ σὲ καλέσῃ ὁ λυτρωμὸς,
ὡ ψυχὴ παραδαρμένη ἀπὸ τὸ κρῖμα!

Βλέπετε. Τὸ κρῖμα καὶ ἡ φωνὴ τοῦ Λυτρωτῆ. Ποιὸς θὰ εἶτανε αὐτὸς ὁ Λυτρωτῆς; Πολλοὶ πιστεύανε πῶς αὐτὸς ποὺ θὰ λύτρωνε τὸ ἔθνος—ἀπὸ τί νὰ τὸ λυτρώσῃ οὔτε αὐτοὶ δὲν ξαίρανε—θὰ εἶτανε ὁ Δημοτικισμὸς. Πῶς ἔφτανε ἡ δημοτικὴ γλώσσα γιὰ νὰ χτυπηθῆ ἀφ' ἑαυτῆς ἢ ψευτιά. Ἄλλοι πάλι—οἱ πιὸ πραχτικοὶ—αὐτὸ τὸ λυτρωτῆ τὸν εἶδανε στὸ πρόσωπο τοῦ Πλαστήρα ἢ τοῦ Βενιζέλου. Αὐτὸς νὰ δημιουργήσῃ ἰσχυρὸ κράτος καὶ νὰ χτυπήσῃ ἔτσι τὴν ψευτιά!

Καὶ ὅμως τὸ πράμα εἶτανε πολὺ ἀπλό. Ἐθνὸς μικρὸ, ὄρια περιορισμένα, ἔλλειψη γεωργικῆς καὶ βιομηχανικῆς ζωῆς συγχρονισμένης, φτώχεια, μιζέρια, ζωὴ πατριαρχικὴ. Νὰ ἡ πραγματικὴ πηγὴ τῆς σαπίλας. Ὅσο γιὰ τὴν πρόληψη καὶ τὴν ψευτιά ποὺ δίνανε καὶ παίρνανε τὴν ἐποχὴ ἐκείνη στὴ φιλολογία μας, πάλι οἱ δημοτικιστὲς δὲ μπορούσανε νὰ νιώσουνε πῶς ὅσο ὑπάρχει ἐκμετάλλευση μιᾶς τάξης ἀπὸ ἄλλης θὰ ὑπάρχει ἀναγκαστικὰ καὶ ἡ πρόληψη καὶ ἡ ψευτιά—ἀδιάφορο ποιά μορφή παίρνονε κάθε τόσο—ἀφοῦ τὰ δυὸ αὐτὰ εἶναι οἱ ἀπαραίτητες προϋπόθεσες γιὰ κάθε ἐκμετάλλευση.

Θὰ εἶτανε βέβαια πάρα πολὺ νὰ ζητήσουμε

ἀπὸ τὸν Ταγκ. τέτοια ἀντίληψη τῶν κοινωνικῶν φαινομένων. Ὅχι γιὰτὶ δὲν ἔπρεξε τότε τὸ ἀπαιτούμενο φῶς γιὰ νὰ ἰδῆ καὶ ὁ Ταγκόπουλος τὴν οὐσία τοῦ κακοῦ. Καὶ γιὰ νὰ παραλείψουμε καίθε ἄλλο, φτάνανε μόνο τὰ ἄρθρα τοῦ Κώστα Χατζόπουλου στὸ Νουμᾶ γιὰ νὰ τὸν φωτίσουνε. Μὰ ὁ Ταγκόπουλος εἶτανε στὸ βάθος τῆς ψυχῆς του ἕνας ρωμαντικός. Ἴσως ὁ τελευταῖος ἀπὸ τὴ γενεὰ τῶν ρωμαντικῶν. Οἱ ρεαλιστικὲς ἐρμηνεῖες τῶν πραγμάτων τοῦ πέφτανε στενὲς καὶ δύσκολες. Προτιμοῦσε νὰ πλανιέται στὰ σύννεφα τοῦ ρωμαντισμοῦ. Μὰ ἡ ψυχὴ του ἢ φιλελεύθερη καὶ ἢ ἐπαναστατικὴ δὲ μπορούσε νὰ βρῆ καὶ ἀπόλυτη ἱκανοποίησι στίς δικῆς του ιδέες. Γιὰτὸ καὶ στὸ τελευταῖο του δραματικὸ ἔργο, τὸ Λυτρωμὸ, τὸν βλέπουμε νὰ ἀφήνῃ κατὰ μέρος τοὺς παλιούς του ρωμαντισμούς γιὰ τὴ σαπίλα καὶ γιὰ τὴν Ἀλήθεια καὶ σχεδὸν νὰ τὸ ὁμολογῆ καθαρὰ πῶς γιὰ νὰ καλυτερέψῃ ἢ ζωὴ μας ἕνα μόνο μέσο ὑπάρχει νὰ ἀλλάξῃ μορφή ἢ σημερινὴ κοινωνία, δηλαδή νὰ θεμελιωθῆ πάλιν σὲ καινούρια οἰκονομικὰ θεμέλια. Οὐτοπίες, δὲ μουμουρίζονε εἰρωνικὰ μερικοὶ. Τὸ ρωμαϊκὸ δὲν εἶναι γι' αὐτὰ τὰ πράματα. Σάμπως ἡ ζωὴ θὰ μᾶς ρωτήσῃ τί δρόμο θὰ πάρῃ, καὶ αἰμῶς νὰ εἶναι στὸ χέρι μας νὰ ἐμποδίσουμε τὴν καινούρια τεχνικὴ (ἀτιμὸς, ἢ λεχρισμὸς κλπ) νὰ μπῆ καὶ στὸν τόπο μας καὶ νὰ γίνῃ ἀφορμὴ μιᾶς νέας ζωῆς ἀνεξάρτητης ἀπὸ τοὺς πόθους μας κἀπὸ τὴ θέλησή μας. Τὸ ἴδιο κατηγοροῦσανε καὶ τὸ Λέσιγγ στὴ Γερμανία ὅταν ἔπαιξε ἕνα ἀπὸ τὰ πρῶτα δράματά του, τὴ Δεσποινίδα Σάρα Σάμπσον. Τοῦ εἶπανε πῶς ἡ ζωὴ ποὺ παριστάνει εἶναι ξένη, πῶς ἀντιγράφει τὴν Ἀγγλικὴ ζωὴ (ὅπως ὁ Ταγκόπουλος ἀντιγράφει τάχα τὸν Ἴψεν). Μὰ γνώρισμα τοῦ μεγάλου τεχνίτη, τοῦ ἀληθινοῦ πρωτοπόρου, εἶναι νὰ βλέπῃ τὴ ζωὴ ἀπὸ μακριὰ πρὶ νὰ διαμορφωθῆ τελικὰ σὲ ὅλη τὴν ἔχτασή της. Ὁ τεχνίτης βλέπει σὰν προφήτης. Δὲν περιμένει νὰ ἠρωθῆ τέλειο τὸ χτίριο γιὰ νὰ χαρῆ τὴν ὁμορφιά του. Τὴ χαίρεται προκαταβολικὰ ὅταν ἀκόμα μόλις ἀρχίζει νὰ διαγράφεται μέσα στὰ θαμπὰ σύννεφα. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ τεχνίτης ὑψώνεται σὰν προφήτης ἀνάμεσα στους κοινούς θνητούς. Ἔτσι καὶ ὁ Ταγκόπουλος σὰν ἀληθινὸς τεχνίτης δραματίστη—συνειδητὰ ἢ ἄσυνειδητὰ—μιὰ καινούρια κοινωνικὴ τάξη ποὺ τότε κάσιζε νὰ πρωτομπῆ στὸ στίβο τῆς ἱστορίας. Καινούρια τάξη, καινούρια ἰδανικά. Καὶ καινούρια ἠθικὴ. Πνευματικὸς πρόμαχος τῆς καινούριας τάξης ὅπως καὶ ὁ Λέσιγγ στὴ Γερμανία. Ἄν τὸ εἶδε ἢ ἂν μόνο τὸ διαιστάνθηκε, δὲν ἔχει σημασία. Ἀλίμονο μόνο σὲ κείνους ποὺ οὔτε τὸ ὑποπτεύονται.

Ξαίρω τὴν ἔνστασι. Τοῦ τὸ κοπανίζανε καὶ ὅταν ζοῦσε. Ἡ τεχνικὴ τῶν ἔργων του, νὰ τὸ τρωτὸ του μέρος. Οἱ αἰσθητικοὶ μας δὲ χωρατεύουνε σατὸ τὸ ζήτημα. Τὰ δράματά του, σοῦ λένε, δὲν εἶναι τέχνη, εἶναι ἀπλὴ ὑποδήλωσι τέχνης. Οἱ κακόμοιροι.. Δὲν ξαίρουνε πῶς ἢ μεγάλη, ἢ ὑψηλὴ τέχνη εἶναι ὁ ὄρμος καρ-

πώς, μόνον τῶν μεγάλων πολιτισμῶν. Μεγάλοι πολιτισμοί, μεγάλη τέχνη. Δὲν καπιλαβαίνουνε πῶς ἔμεις οἱ Βαλκανικοὶ δὲν μπορούμε σήμερα νὰ δνευρετουῖμε μεγάλη τέχνη. Καὶ ἴσως καὶ ποτέ. Καὶ κολακεύονται νὰ πιστεῖουνε πῶς αὐτοὶ κάνανε τάχα τέχνη ἐνῷ ὁ Ταγκόπουλος δὲν ἔκανε. Ἄς τοὺς ἀφήσουμε τοὺς ἀξιολύπητους ἀνθρώπους στὴν ἰδέα τους, ἀφοῦ δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ ἐχτιμήσουνε πῶς τὴ βαθιήτερη σημασία ἐνὸς ἔργου τὴν καθορίζει κατὰ πρῶτο λόγο ἡ κοινωνικὴ του σημασία.

Ὡς τόσο ὁ Ξενοπούλος μὲ τὸ γνωστὸ νοικοκυριστικὸ καὶ ὑπολογιστικὸ του πνεῦμα βρήκε τρόπο νὰ τὰ βολέψη καὶ σ' αὐτὸ τὸ ζήτημα. Ἄφοῦ χρόνια καὶ χρόνια ἔγραφε καὶ ξανίγραφε πῶς τὰ δράματα τοῦ Ταγκόπουλου δὲν ἀξίζανε τίποτα, βγήκε ἀξαφνα μιά μέρα γὰ νὰ διακηρύξη πῶς ὑπάρχει καὶ ἓνα ἄλλο θέατρο, καὶ ἴδω ἰσότιμο μὲ τὰ ἄλλα, τὸ θέατρο τῶν ἰδεῶν, καὶ πῶς μέσα στὸ θέατρο αὐτὸ ὁ Ταγκόπουλος εἶναι ἓνας ἀξιοσέβαστος τεχνίτης. Ὁ αἰώνιος Ξενοπούλος. Εἶπε ξεῖπε.

ΚΩΣΤΑΣ ΠΑΡΟΡΙΤΗΣ

Ο ΗΡΩΑΣ

Σ' ἐποχὴ πού βλέπομε, τρίβοντας μ' ἐκπληξη τὰ μάτια, κ' ἐκλεχτοὺς ἀκόμη ἰδεολόγους νὰ ὑποχωροῦνε δειλὰ μπροστὰ σὲ λογῆς ἐπίσημες συμβατικότητες καὶ πλῆθος καταφευγῆδες νὰ συμβαδίζουν μὲ τοῦ κοινοῦ τὰ τσαπατσούλικα γούστα, κρύβοντας ὅ,τι ἀκράδαντα πιστεύουν, μὲ τὸ σκοπὸ νὰ προσπορίσουν στὸ ἀτομίδιό τους ὠφέλειες ἀφάνταστες μὰ φρεῖ! κ' ἐφήμερες, σὲ μιὰ τέτιαν ἐποχὴ γεμάτη ἀπὸ νεροιλούς, ἀτολμούς κ' ἐγωπαθεῖς χαραχτήρες, ἡ ἀνάνηψη τῆς ἔντονης, τῆς ἀρρενωπῆς καὶ τῆς ἀτρόμητης στίς ἀλτρούιστικῆς τῆς ἐπιδιώξεις προσωπικότητας τοῦ Δημ. Π. Ταγκόπουλου, δὲ μπορεῖ παρὰ νάναί πάρα πολὺ διδαχτικὴ!

Στὴν τορινὴ μικροψυχία, πού ξεπροβάλλει γύρω μας ἀπὸ παντοῦ, ὁ δυνατὸς αὐτὸς ἀνδρωπος μου φαίνεται ἀκόμη δυνατώτερος.

Ἄν ὁ Ψυχάρης στὸ σκληρὸν ἀγῶνα τοῦ Δημοτικισμοῦ ὑπῆρξε ὁ ἀσύγκριτος ἀρχηγός, ὁ Ταγκόπουλος εἶταν ὁ ἀπαράμιλλος Ἡρωας.

Ὁ ἠρωϊσμός του, πού μὲ τὸ διάβα τοῦ καιροῦ θὰ ἀναγνωρίζεται καὶ θὰ ἐχτιμῆται ὀλοένα καὶ περισσότερο, μὲ συγκινεῖ πῶς βαθιὰ καὶ ἀπὸ τὸ λογοτεχνικὸ του ἔργο, τὸ πολὺ σημαντικό ἄλλωστε. Κατὰ τὴν ταπεινὴ μου γνώμη, ὁ ἠρωϊσμός αὐτὸς ἀποτελεῖ τὸ καλύτερο μέρος τῆς ψυχικῆς του ἰδιοσιστασίας, αὐτὸς δείχνει τὴν πῶς ἔντονη γαμμη τοῦ προσωπικοῦ του χαραχτήρα. Μέσα μου, σὰν τὸν ἀναλογιέμαι, ξυπνίζει πάντα τὸν πῶς ἀνυπόκριτο θαυμασμό, — καὶ, δόξα τῷ θεῷ, μπορῶ νὰ θαυμάζω, ἀντίθετα

πρὸς πῶρα - πολλοὺς σημερινούς διανοητές μας.

Κι ἄλλοι βέβαια τεχνίτες τοῦ Λόγου ἔχουνε προσφέρει στὰ Νεοελληνικὰ γράμματα συμβολὴ ἰσότημη μὲ τοῦ Δημ. Ταγκόπουλου, — ἂν ἰπάρχη βέβαια μέτρο νὰ ἐχτιμηθοῦν τέτιες ἐργασίες, πού ἡ καθεμιά μὲ τὴν ἰδιοτυπία τῆς ἔχει τὴ δική της, τὴν ξεχωριστὴ κ' ἐπομένως ἀσύγκριτη ἀξία. Μὰ κανένας δὲν ἔδειξε τὸν ἠρωϊσμό του. Ὁ Ψυχάρης ξεπετοῖσε τοὺς ἐμπρηστικὸς μύδρους του κατὰ τῶν παντοδύναμων κοτσαμπάσηδων τοῦ Λογιατατισμοῦ ἀπὸ τὸ Παρίσι, ὅπου ζοῦσε ἀπολαβιωντῶς ὡς ἀνώτερος Ἰάλλος ὑπάλληλος τὰ προνόμια καὶ τὴν ἀσφάλεια, πού τοῦ παρεῖχε ἡ θέση του. Εἶταν «ἐκτὸς βολῆς» πάντα. Ὁ Ταγκόπουλος ζοῦσε στὴν Ἀθήνα καὶ βρισκότανε πάντα μὲς στὴ φωτιὰ τῆς μάχης. Εἶταν ἐκτεθειμένος ὄχι μόνον σὲ διαπομπεύσεις, σ' ἐξευτελισμούς, σὲ ὕβρεις, σὲ κακοποιήσεις, μὰ καὶ σὲ πραγματικὸ κίντυνο τῆς ζωῆς του, ἀφοῦ τὸ γλωσσικὸ ζήτημα εἶναι γνωστὸ πῶς αἵματοχυσίες προκαλέσε στὴν πρωτεύουσα. Κ' εἶταν — βλέπετε — ἔθνικὴ ἀνάγκη γὰ τοὺς γλωσσαμύντορες καὶ πατριωτικὸ καθῆκον ἐπιβεβλημένο στὸν καθένα καὶ μάλιστα στὴ θερμόαιμη φοιτηταριὰ, νὰ ξεπαστρενοῦν ἀλύπητα οἱ προδότες μαλλιαροί, οἱ ἐξαγοραμένοι μὲ τῶν Πανσλαβιστῶν τὰ ρούβλια. . . .

Στὴν ὀργὴ τῶν ἐχτρῶν τῆς γλωσσικῆς ἐπανάστασης εἶταν ἐκτεθειμένος ὁ Ταγκόπουλος ὄχι μόνον γὰ ὅσα αὐτὸς ἔγραφε (καὶ τάρθρα καὶ τὰ παραγραφαῖα του εἶταν χαστούκια, ρεταινιές, πατσαβουριές, γροθιές, καμουτσιές, μαγκουριές στὰ πρόσωπα καὶ στίς ράχες τῶν Ἀντιδραστικῶν), μὰ ἀκόμη καὶ γὰ ὅ,τι δημοσίευε στὸ περιοδικὸ του στελεμένο ἀπὸ συνεργάτες του, πού μὲ ψευδώνυμα καμιά φορὰ γράφανε κίβλας γὰ «τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων». Αὐτὸς μ' εὐχαρίστησέ του καὶ ἀτρομος δεχότανε νάναί πάντα «ὁ αἴρων τὰς ἀμαρτίας τοῦ κόσμου» τῶν δημοτικιστῶν.

Κι ὅσο ὁ φανατισμός τῶν καθαρευουσιάνων φούντωνε περισσότερο, τόσο καὶ αὐτὸς — πού δὲν ἔκανε νὰ τὸν συδαυλίξη μὲ τὸ περιοδικὸ του — γινόταν ἐπιθετικώτερος. Ἡ ὀρητικότητά του δὲν εἶχε ὄρια. Ἐνα ἱερὸ μένος ξεχνόταν ἀφρισμένο ἀπὸ τὴν ἀπτόητη ψυχὴ του καὶ ξεχνότανε σὰ χείμαρρος στίς στήλες τοῦ «Νουμά». Κ' εἶταν περιστάσεις πού ἡ ἐπίθεσή του ἔπαιρνε τὸ ξέσπασμα τῆς βρυσῆς, τὴν πίκρα τοῦ φτυσίματος.

Ὁ Ταγκόπουλος καὶ στίς πῶς κρίσιμες στιγμὲς τοῦ ἀγῶνα δὲν κρυβότανε. Δὲ λογάριζε κίντυνο. Γελοῦσε κάθε φορὰ πού τὴ παιδιὰ τῆς «Φοιτητικῆς συντροφιάς» τοῦ συσταίναμε προφύλαξη. «Στηρίζομαι στὸ δίκιο μου καὶ στὴ μαγκούρα μου» μὰς ἔλεγε, δείχνοντας τὴ χοντρή πλαστούνα του πού σ' αὐτὴ πάντα στήριζε τὸ ἀψηλὸ καὶ ἀθλητικὸ κορμὶ του.

Ἔστερ' ἀπ' αὐτὰ δὲν εἶναι θαῦμα πῶς ὁ ἀτρόμητος αὐτὸς ἀνδρωπος πέθανε φυσικὸ θάνατο στὸ κρεβάτι του;

ΜΙΧ. Γ. ΠΕΤΡΙΔΗΣ

ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ

Ο Τάκης Ταγκόπουλος είναι μια προσωπικότητα που για να μιλήσει κανείς γιάφτόν, πρέπει να ξαίρει καλά την ιστορία του γλωσσικού μας ζητήματος κατά τα τελευταία χρόνια, ακόμα να γνώρισε καλά άφτόνε και τὸ Νεοελληνικό ἔθνος που ζούσε άφτός ανάμεσα του, ἔχθρος τῆς καθαρῆς βῆβας και τῶν ὀπαδῶν τῆς. Ο Ψυχάρης βῆβας εἶτανε ὁ ἰδρυτής και ὁ λύτης τοῦ πεζοῦ δημοτικοῦ λόγου μας, δὲ θάκαμνε ὁμως σκεδὸν τίποτε, ἂν δὲν ἔβρισκε τὸν Ταγκόπουλο μέσα στοῦ ρωμαίικο. Ο Ταγκόπουλος εἶτανε που κράτησε εἴκοσι χρόνια τὸ περιοδικό του, τὸ Νουμά, τὸ περιοδικό τῆς δημοτικῆς μέσα στοῦ ρωμαίικο, τὸ δασκαλοχαλασμένο, τὸ κλασι κонаρκωμένο, τὸ δυστυχισμένο τὸ ρωμαίικο, που δικοὶ μας και ξένοι τοῦ δώκανε να καταλάβει, πὸς εἶναι προορισμένο να αναστήσει τὸ ἀρχαίο ἔθνος με τὴν ἀρχαία γλώσσα... μέσο τῆς καθαρῆς βῆβας. Ο Ταγκόπουλος λοιπὸν εἶτανε ὁ ἀληθινὸς ὁ Ἀπόστολος τῆς δημοτικῆς, χωρὶς άφτόνε ὁ Ψυχάρης δὲ θάκαμνε σκεδὸν τίποτε πραχτικά, και να μὴν τὰ μασοῦμε, γιατί ἐκεῖνος καθότανε στοῦ Παρίσι και τοῦτος ζούσε ανάμεσα μας. Ο Ταγκόπουλος γνώρισε κατάβαθα τὸ ρωμαίικο με τὶς ἀρετῆς του και με τὶς κακίες του, με τὴν πολύχρονη δουλεία του, με τὴν λιγὸχρονη λευτεριά του, με τὴ φτώχια του, με τὴ μιζῆρία του, με τὸν ἔγωϊσμό τῶν ἀρχηγῶν του, εἴτε πολιτικῶν εἴτε λογιωτάτων, με τὴν καταφρόνηση άφτωνῶν πρὸς τοὺς δημοτικιστῆς. Ἀκόμα με τὶς ἰδιοτροπίες και ἰδιορρυθμίες τῶν ἀρχηγῶν τοῦ δημοτικισμοῦ, που νομίζανε πὸς άφτοὶ εἶναι κιάλλοι δὲν εἶναι. Ἀκόμα με τὴ μεγάλη πεποίθηση άφτωνῶν, που πρωτογράψανε δημοτικά και νόμιζε καθέννας τους, πὸς άφτός εἶναι που ἔλυσε τὸ ζήτημα, κιά δὲν εἶταν άφτός, ὅλοι μας θὰ εἶμασταν κοντικοὶ και κοντονοικοὶ. Ο Ταγκόπουλος λοιπὸν ἂν και τὰ ἔξαιρε καλά ὅλα τοῦτα, μόλις κατάλαβε πὸς ἡ ἀλήθεια εἶτανε με τὸ μέρος τους, δὲ λογάρισε καθόλου τὴν ἀντίδραση που θὰ τοῦ κίμνανε ὅλα άφτὰ τὰ ἔθνηκά μας ἔλαττώματα, μπῆκε στὸν ἀγῶνα με τὰ ὅλα του σάν Ἀπόστολος και βγάζοντας τὸ Νουμά του, πότε σάν ἔφημερίδα και πότε σάν περιοδικό, κατάφερε άφτός πρῶτος κιά άφτός ὁ μόνος να ἐπιβάλλει ὅλους, ὅσοι γράφανε τὴ δημοτικῆ, ἀνεξάρτητα ἂν εἶτανε πολὺ ἢ λίγο

ἢ και καθόλου ἀγαπημένοι του, σὺλους τοὺς νέους που περάσανε ἀπὸ τὰ χρόνια του ἔκαμε τοὺς νέους τῆς σημερινῆς γενεῆς ναῖναι πιά ἐνενήτα στα ἑκατὸ δημοτικιστάδες και τοὺς παλιούς Δασκάλους, που δὲν ἤθελαν να κούσουν κἂν να γίνεται λόγος γιὰ τὴ δημοτικῆ, σήμερα τοὺς ἔκαμε να τὴν ἀνέχονται και να μὴν τὴ βρίζουνε πιά, και μερικὸς μάλιστα να τὴν ἀγαποῦνε.

Ο Ταγκόπουλος εἶτανε μέσα στοῦ ρωμαίικο, που εἶχε ὅλα τὰ προσόντα να τοῦ ἐπιβάλλει τὴ γλώσσα του, που ἐκεῖνο τὸ δυστυχισμένο, τοῦ μίθανε, να τὴν περιφρονεῖ. Τὸ μόνο κακό που πάθαμε ὅλοι μας, που ἔπαθε ὁ δημοτικισμὸς τοῦ ἔθνος μας, εἶναι πὸς τότε χάσαμε νωρίς, πολὺ νωρίς καὶ οὔτε θὰ βρεθεῖ ὁ ἀντικαταστάτης του, ὅπως δὲ θὰ βρεθεῖ και ὁ ἀντικαταστάτης τοῦ Ψυχάρη, ὅσα κιά λένε οἱ ἔγωϊστάδες μας.

Ο Ταγκόπουλος εἶτανε φτωχός, εἶτανε βιοκαλαιστής, εἶτανε οικογενειάρχης μὰ στάθηκε ἀληθινὰ ἕνας ἰδεολόγος, ἴσως εἶτανε ὁ μόνος ἰδεολόγος ἄπ' ὅλους μας, γιατί ἔταν μπῆκε στὸν ἀγῶνα δημοσία, μπῆκε ἔξαιροντας καλά και τὸ ἔθνος του και τοὺς ἀρχηγούς άφτουνοῦ τοῦ ἔθνος και τοὺς ἀρχηγούς ἀκόμα τοῦ δημοτικισμοῦ. Ἦξαιρε καλά με ποιους εἶχε να κἂμει και φέρνονταν στὸν καθέννα ὅπως τοῦ ταίριαζε, μόνο και μόνο γιὰ να πᾶει ἔμπρὸς τὸν ἀγῶνα με τὸ Νουμά.

Κατὰ τοὺς πολύχρονους γλωσσικούς του ἀγῶνες δυσσχεσθήθηκε με πολλούς ἀπὸ

τοὺς πρῶτους δημοτικιστῆς. Τώρα που πέθανε καταλαβαῖν πὸς άφτός εἶχε τὸ δίκιο, γιατί οἱ δημοτικιστῆς που εἶπαμε εἶτανε ὅλοι ρωμιοὶ και εἶχανε ὄχι μόνο τὰ προτερήματα, μὰ και τὰ ἔλαττώματα τῆς φυλῆς που τὰ καταλογίσαμε παραπάνου, ἔπρεπε να τοὺς καταφθύνει ἕνας που ἔξαιροντας ὅλα τοῦτα ὁμως τολμοῦσε.

Τελευταία προτοῦ να πεθάνει άφισε κληρονομιά τὸνομά του και τὸ Νουμά του στὸν Πάνο Ταγκόπουλο, που ὀπωσδήποτε μᾶς τᾶξει πὸς θὰ συνεχίσει τὸ ἔργο του με τὶς ἄποψεις, που σήμερα γυρῆβει ἡ ἰδεολογία μας και ἡ φιλολογία μας, δηλ. ἡ λογοτεχνία και ἡ δημοτικῆ τῆς. Ἐφομαι στὸν Πάνο Ταγκόπουλο, να μπορέσει να βαστάξει σάν τὸν πατέρα του κιά άφτός ψηλὰ τὴν ἰδεολογία τοῦ δημοτικισμοῦ και τῆς φιλολογίας μας.

Τελειώνοντας άφτό μου τὸ ἄρθρο ἔχω να

Τελευταία φωτογραφία του, κλονομένη στοῦ ἀτελιῆ τῆς Nelly's.

συστήσω σόλους τούς δημοτικιστάδες παλιούς και καινούργιους, σόλους τούς νέους πού μου δείχνουνε τὸ σεβασμό τους νὰ ὑποστηρίζουνε ἕλικά και ἠθικά τὸ Νομά, πού ἔρχεται νὰ ποτελειώσει, νὰ ποσώσει, και νὰ συμπληρώσει τὸ γλωσσικό μας ἀγώνα, πού ἂν και λύθηκε ὁποσδήποτε, δὲ διαδόθηκε ὁμοῦ ἔτσι πού πιθανοῦσαμε ἀκόμα στὸ "Ἔθνος μας, γιατί ὅλοι οἱ δημοσιογράφοι μας δὲν εἶναι δυστυχῶς Ταγκόπουλοι κοὶ βιβλιοεκδότες μας εἶναι ἄμαθοι και παρατηρῶ πὼς ἡ καθαρέβουσα εἶναι σήμερα συνεδεμένη με τὴν ἀμάθεια. Οἱ πολιτικοὶ μας εἶναι βέβαια ὁποσδήποτε ἀναπτυγμένοι και δὲν μποροῦμε νὰ τοὺς κατηγορήσουμε γιὰ ἄμαθους, εἶναι ὁμοῦ ὅλοι τους σκεδὸν δημαγωγοὶ και δημοκόποι, κίς με συγχωρέσουμε, πού τοὺς τὰ λέω ὅξω ἂν τὰ δόντια, γιατί ὁ λαός μας εἶναι ἄμαθος κῆκαθαρέβουσα εἶναι ἀμάθεια ἀποτέλεσμα, μὰ ἀφοῦ ποτέ δὲ θέλησαν νὰ ἀπτιξοῦν εἰλικρινὰ τὸν ἑλληνικό λαό.

Μ. ΦΙΛΗΝΤΑΣ
Μικρασίας 12
Ποσειδάδες-Ἀθήνα.

ΤΑΚΗΣ ΤΑΓΚΟΠΟΥΛΟΣ

Σὰ στηθεὶ τῆς Ἰδέας τὸ Παλίτι,
γερὰ θεμελιωμένο, τελιωμένο,
ἀχάλαστο, φεγγόβολο στὸν ἥλιο,
πού, στὸν ἴσκιό θρεμμένη τῶν στουῶν του,
ἡ νιότη ἐκεῖ τὴ δύναμη θὰ παίρνει
γιὰ χρίσματα καινούργια, πὸ μεγάλα,
δὲν ξαίρω πὼς θὰ λένε τίς μετόπες,
δὲν ξαίρω τίς τῶματα πού θά θάνα,
ἀλλὰ μὴ του κολόνα ἐκεῖ στή μέση,
πού πατιόντας γερὰ στὸ στιλοβάτη
τὸ βίρος τοῦ θρηγοῦ του θὰ σηκώνει,
ἀπλή και θωρηκὴ, τὸνομα ἰθάχει
τιγνὸν: **ΤΑΚΗΣ ΤΑΓΚΟΠΟΥΛΟΣ.** Τὸ ξαίρω.

ΘΡΑΣΥΒΟΥΛΟΣ ΣΤΑΥΡΟΥ

ΤΑΓΚΟΠΟΥΛΟΣ

Σοὺ εἶταν πάλεμα ἡ ζωὴ, μὰ καρπερός σου ὁ πόνος.
Σοὺ πρέπει στὸ κεφάλι σου τῆς δάφνης τὸ στεφάνι.
Ὁ θάνατος ἔν' ἀνθιστοί φέρνει σὲ Σὲ πού ὁ χρόνος
δὲ θὰ σοὺ τὸ μαράνη.

Τὸ φτωχικό τραγοῦδι μου στὸν τάφο σου κεράκι
τ' ἀνάφτω τῆς ὀραίας φωνῆς. Ἐργάτη και Πατέρι.
Τὴν ἀκρίβη σου ἂν δὲν τὴ βεῖς σ' ἄλλη ἐντυχίας
ἄς σοὺ γλυκάνη ἔπνος βαθῆς τῆς Μαίρας τὸ φαρμάκι.

ΛΙΑΝ Μ. ΙΑΚΩΒΙΔΗ

ΕΠΙΓΡΑΜΜΑ

Στὸ μεγάλο ἀγωνιστὴ **Δ. Π. ΤΑΓΚΟΠΟΥΛΟ.**

Οἱ γενεές πού ἔρχονται, με πίστη σὲ θανατίζου,
—Λαμπρὸ κ' ὑποδειγματικό τῆς ζήσης σου τ' ἀνάμι—
Και τόρα πού εἰλαβητικά τὴ μνήμη σου γιορτάζουν,
Κλαῖνε στὸν τάφο πὸ κλαῖσε ἕνα τέτοιο «παλληκάρη»!

Τρίκαλα 1980

ΝΙΚΟΣ Δ. ΠΑΠΠΑΣ

ΚΑΣΤΑΝΙΕΤΤΕΣ

Τὴν περασμένη Κυριακὴ τὸ βράδυ ἄκουσα ξαφνιασμένος πὼς ἔχουμε Ἀποκριές. Και τὰκουσα μέσα, τὸ εἶδα θὰ εἶταν σωστότερο νὰ εἶπῶ, μέσα στὴ γειτονικὴ μεγάλη ταβέρνα πού μπήκα γιὰ νὰ ξεκουραστώ ἀπὸ τὴν ἀνηφοριὰ πού ἀνέβηκα.

Ἡ ταβέρνα γεμάτη, ἀσφυκτικὰ γεμάτη. Παρέες ἔδῶ, παρέες ἐκεῖ, ὅλα τὰ τραπέζια πιασμένα. Ἡ κνίσσα τῶν μεζέδων, ἡ ἀποπνηχτικὴ και ἡ βαρεῖα φωνὴ τοῦ Βασίλη: «Μισὴ ὀκτὶ στί τρία!... Λίγα ρεπανίκια στὸ πέντε!» και οἱ φωνές και τὰ τραγοῦδια και τὰ τσουγκρίσματα τῶν ποτηριῶν, ὅλ' αὐτὰ ἀνακατωμένα, μ' ἔξάλισαν. Γλεντῖαίε ὁ κοσμάκης. Καλὰ κίνει και γλεντῖαίε. Ἔτσι γίνεται ἀγαθότερος.

Σ' ἕνα τραπέζι πάλι εἶταν ἡ παρέα τοῦ Βλαχόπουλου, τοῦ μπάσσο. Ἀπόψε εἶχε και δυὸ τενοῦρους Βατραχονησιῶτες, τὸν Μαρμαρινό, πού ντεμπουτάρισε τίς προάλλες στὴν ὁπερέττα Παπαγιάννη, και τὸν Καραγιάννη, πού θὰ ντεμπουτάρη τὴ σαρακοστὴ στὸ Ριγκολέττο. Παιδιὰ τοῦ λαοῦ κ' οἱ δυὸ τους. Ἐργατικοὶ. Φωνές φίνες πού εἶχαν τὴν ἐξυπνάδα νὰ μὴν τίς φθείρουν σὲ καντάδες μὰ νὰ τίς καλλιεργήσουν σὲ ὠδεῖα. Εἶταν κὶ ὁ Βρανάκης, ἐργοστασιάρχης, ποῖκανε κὶ αὐτὸς μπάσσο. Εἶταν κ' ἕνας ἀμαξῆς πού κρατοῦσε τὸ σιγόντο, με φωνὴ γλυκεῖα και δυνατὴ, κὶ ὁ Ἀνσελλος, μπάσσος και σιγόντος μαζί, δὲν ξεχώριζα καλά, και ἕνας ἄλλος μπάσσος—και τραγοῦδοῦσαν περίφημα, κὶ ὁ κόσμος σὴπαινε νὰ τοὺς ἀκοῖση, και τοὺς καταχειροκροτοῦσε ἅμα τελίωσαν τὸ τραγοῦδι τους.

Ἄλλοι ἔφειναν κὶ ἄλλοι ἔμπαιναν. Οἱ ἀγριομυστάκες τοῦ Δημήτρη λαμποκοποῦσαν ἀπὸ ἀγαλλίαση—κὶ ὅλο ἔγραφε, ἔγραφε, με σκυμμένο τὸ διοπτροφόρο κεφάλι του στὸ μάρμαρο τοῦ τεζακιοῦ. Σὲ λίγο μᾶς ἤρθαν κὶ οἱ καστανιέττες. Μὴ παρέα μεγάλη ἀπὸ νέους, με μαντολίνα και κιθάρα. Ζήτησαν ἀπὸ τὸν Τάσο και μερικὰ μπαφιλένια κουτάλια και πηροῖνια. Νὰ τὰ κάνουν τί;

Νὰ τὰ κάνουν Ἰσπανιόλικες καστανιέττες. Μάλιστα. Πῆραν ἀπὸ ἕνα ζευγάρι κουτάλια δυὸ ναῦτες τῆς νεαροπαρέας κ' ἕνας δυὸ πολίτες, ἔστησαν και μερικὰ ποτήρια, μπροστὶ τους, τὰ μισὰ μισογεμάτα, τὰ μισὰ ἄδεια, κὶ ἅμα ἄρχισαν τὰ μαντολίνα κ' ἡ κιθάρα νὰ παίξουν κάποιο βάλς, ἄρχισαν οἱ ναῦτες νὰ χτυποῦν τὰ κουτάλια στὰ χέρια τους, κ' οἱ ἄλλοι με τὰ πηροῖνια τὰ ποτήρια—νὰ τὰ χτυποῦν τόσο ρυθμικά, τόσο γλυκὰ, νὰ κρατοῦν με τὴν ἀκρίβεια τὸ χρόνο, πού εἶταν μὴ χαρὰ νὰ τοὺς ἀκοῦς, πού θαρροῦσε πὼς ἄκουγες ὀρχήστρα γυμνασμένη και πολυόργανη.

Ὡ, τί ὁμορφες οἱ καστανιέττες αὐτές, πού τίς ἔκρουαν τὰμέρμνα, τὰ χρυσά, τὰ λεβέντικα Νιάτα!...

(Ἀπὸ τίς «Ἰερεμιάδες»)

ΔΗΜ. Π. ΤΑΓΚΟΠΟΥΛΟΣ

ΑΡΓΥΡΗΣ ΕΦΤΑΛΙΩΤΗΣ

Η ΖΩΗ ΤΟΥ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ

Β' *

Τὴν ἐποχὴ πού κυκλοφόρησε τὸ «Ταξίδι» τοῦ Ψυχάρη, στὰ 1888, ὁ Ἐφταλιώτης μὲ τὸν Πάλλη ζοῦσανε στὴν Ἀγγλία. Τὸ «Ταξίδι» ἔφτασε πρῶτα στὰ χέρια τοῦ Πάλλη. Τὸ διαβάζει κι ἀμέσως, μὲ τὴ φωτεινὴ του τὴν ἀντίληψη, βλέπει νὰ ξανοίγονται ὀμπρὸς του ἀφανέρωτοι κόσμοι, διακρίνει τὶς μεγάλες ἀλήθειες πού ἐκρυβε τὸ βιβλίον αὐτό. Τὸ δίνει καὶ στὸν Ἀργύρη. Ὁ Ἐφταλιώτης, τῆς καθαρεύουσας ἀκόμη τότε θιασώτης, τὸ βρῆκε λιγάκι ὑπερβολικό. Δὲν μποροῦσε νὰ χωνέψει τὴ γλῶσσα πού μεταχειριζότανε ὁ συγγραφέας του. Τὸ λέει τοῦ φίλου του καὶ κείνος ἐπιμένει νὰ τὸ ξαναδιαβάσει προσεχτικώτερα. Τὴ φορὰ ὅμως αὐτὴ ὁ Ἐφταλιώτης κατάλαβε πόσο ἄδικο εἶχε νὰ μὴν τοῦ ἀρέσει. Ἐνθουσιάζεται. Καὶ, χωρὶς νὰ χάσει καιρὸ, γράφει τοῦ Ψυχάρη χίλια δυὸ παινέματα, τοῦ λέει πὼς μπῆκε στὸ νόημα, πὼς ἡ μόνη γλῶσσα εἶναι ἡ δημοτικὴ καὶ πὼς ὁ ἀγῶνας εἶναι ἅγιος καὶ μεγάλος.

Βέρος τώρα πιά δημοτικιστὴς ὁ Ἐφταλιώτης, ξεχωριστὸς ἀπόστολος τῆς ἰδέας, φανατικὸς ὁπαδὸς τοῦ μεγάλου Δασκάλου. Γίνεται, ἂν καὶ κάμποσο ἀργά, σαραντάρης πιά, ταχτικὸς συνεργάτης τοῦ μοναδικοῦ, τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, λογοτεχνικοῦ περιοδικοῦ «Ἐστία», πού τοῦ ἄνοιξε μὲ πολλὴ φιλοξενία τὶς στήλες του. Σὰ φάνηκε ὅμως ὁ «Νουμᾶς», 1908, ὁ Ἐφταλιώτης ἄρχισε νὰ στέλνει ἀποκλειστικὰ στὸ «Νουμᾶ» τὰ ἔργα του. Στοχάστηκε πὼς ἔτσι μονάχα θὰ μποροῦσε κι αὐτὸς νὰ βοηθήσει τὸν ἱερὸν ἀγῶνα πού ἀνίλαβε τὸ ἱστορικὸ αὐτὸ περιοδικό, σύμφωνα μὲ τὴ διδασκαλία καὶ τὸ πρόγραμμα τοῦ μεγάλου ἀγωνιστῆ τῆς γλωσσικῆς ἰδέας.

Ἡ δημοτικὴ στὰ ἔργα τοῦ Ἐφταλιώτη βρῆκε τὴν πιὸ ἀληθινὴ, τὴν πιὸ γνήσια μορφὴ τῆς. Ἄφταστος, μοναδικὸς τεχνίτης τοῦ λόγου, μᾶς ἔδωσε τὴν πιὸ στρωτὴ, τὴν περισσότερο καλλιτεργημένη γλῶσσα, γεμάτη ρυθμὸ καὶ μελωδία, δροσιὰ καὶ χάρη. Τὸ ὕφος του ἀπλὸ καὶ καθάριο καὶ γεμάτο χρώματα.

Εἶχε ἀπόλυτο δίκιο ὁ Ψυχάρης νὰ πεῖ γι' αὐτόν: «Ποῖος ἔγραψε τὰ ρωμαϊκά μετὰ μεγάλη φρεσκάδα, μετὰ φρεσκάδα πιὸ αὐγερινή; Δὲν εἶναι πέννα, πού καταστρώνει τὰ λόγια στὸ χαρτί. Τὰ λόγια βγαίνουνε ἀρμονικὰ σὰν τὴν ἰδιογέννητη μουσικὴ ἑνὸς τρεχάμενου νεροῦ ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ Ποιητῆ καὶ τὰφτι σου τὰκούει προτοῦ τὸ μάτι σου τὰ πάρει. Ποῖος κίολας γνώριζε τὴ γλῶσσα πιὸ κατάβραθα, πιὸ

κατάψηλα;». Κι ἄλλοῦ πάλε τοῦ χαρίζει τὸ μεγαλύτερο ἔπαινο καὶ τοῦ πλέκει τὸ τελειότερο ἐγκώμιο: «Τὰ ρωμαϊκά ἐστὶν ὀμόνος τὰ γράφεις. Ἐμεῖς, πού καὶ πού, ἀρπάζομε ἀπὸ ἓνα ψίχουλο. Ἐσὺ μᾶς ζύμοσες ἀλάκερο τὸ ψωμί, τὸ ψωμί πού θὰ μᾶς δώσει δύναμη κ' ὑγεία».¹⁾

Ὁ Δημήτριος Ταγκόπουλος τονίζει ἄλλο πάλι τραγοῦδι γιὰ νὰ μᾶς παινέσει τὴ γλῶσσα του: «Εἶναι νάπορήσει κανεὶς πὼς τὰ κατάφερε, ζώντας πάντα στὴν ξενιτιά, μιλώντας κι ἀκούγοντας ξένη γλῶσσα, νὰ κρατήσῃ τόσο ρωμαϊκῆ τὴ γλῶσσα του σὲ σημεῖο πού νάναί ὁ πρῶτος πού ἔδωσε τὴ μορφὴ τῆς Δημοτικῆς γλώσσας ὡς γλώσσας λογοτεχνικῆς, πού ἔγραψε τὶς πιὸ ζωντανές, τὶς πιὸ ρωμαϊκές λογοτεχνικὲς σελίδες».²⁾

Τέλος ὁ Πάνος Ταγκόπουλος δὲν πέφτει διόλου παρακάτω ἀπὸ τὸν πατέρα του στὸ νὰ κρούσει κι αὐτὸς μιὰ χορδὴ τῆς ὑμνητικῆς του λύρας: «Ἡ γλῶσσα του εἶναι ἡ καθάρια δημοτικὴ, ἡ στρωτὴ, ἡ μοσκοβολημένη, χωρὶς νὰ δειχτεται, τὸ σπουδαιότερο, στεναχωρημένη πονθενὰ μέσα σὲ γλωσσικὰ ἐπιστημονικὰ καλούπια, ὅπως ἡ γλῶσσα τοῦ Ψυχάρη».³⁾

Ὁ Ἐφταλιώτης ἀσκολήθηκε συστηματικώτερα μὲ τὸ δῆγμα, χωρὶς ὅμως ν' ἀποφύγει νὰ δώσει καὶ δείγματα τῆς ἱκανότητάς του στὴ λυρική ποίηση, στὸ δράμα, στὴν Ἱστορία.

Πρῶτο ἔργο, κατὰ χρονολογικὴ σειρά, τὰ «Τραγοῦδια τοῦ Ξενιτεμένου». Ἡ πρώτη ἀρχὴ τῆς ποιητικῆς του ἐργασίας, ἡ πρώτη γερὴ στίβα τοῦ πυροσῦ πού ἔμελλε νάνάψει. Μὲ πολὶ αἶσθημα ἐκφράζει τὸν πόνο τῆς ξενιτιάς καὶ τὴν ἀγάπην τῆς πατρίδας του. Τὴ συλλογὴ αὐτὴ τὴν ἔστειλε στὸ Φιλαδέλφειο διαγωνισμὸ τοῦ 1889, πού εισηγητὴς του εἶτανε ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστήμιου καὶ γνωστὸς λαογράφος, ὁ Νικ. Πολίτης. Βραβεύτηκε τότες ὁ «Ἕννος τῆς Ἀθηνᾶς» τοῦ Παλαμᾶ καὶ τὰ τραγοῦδια τοῦ Ἐφταλιώτη πήρανε τὸν πρῶτο ἔπαινο. Ὁ εισηγητὴς στὴν ἐκθεσὴ του γράφει ἀνάμεσα σ' ἄλλα καὶ τὰκόλουθα: «Ὁ γράφας τὰ «Τραγοῦδια τοῦ Ξενιτεμένου» στιχογραφεῖ μετὰ μεγίστης εὐκαλίας, ἐπιτηδευόμενος μάλιστα ἐνίοτε καὶ στιχογραφικὰς ἀκροβασίας, ὅπως ἐπιδείξει τὴν χάριν καὶ τὴν εὐλιγυσίαν αὐτοῦ. Τοῦ ποιητοῦ ἡ γλῶσσα καθόλου εἶναι ἀπληλαγμένη ἐπιτηδεύσεως, ἐναχοῦ μάλιστα ῥεεὶ διαυγεστάτη ἀπὸ τὸν καθαρωτάτων ποιῶν τῆς δημόδους στιχογραφίας». Ξεχωρίζει τὸ «Χορὸ τῶν Ξενιτεμένων». Εἶναι, λέει, ἀφελές

1) Ρόδα καὶ Μῆλα, Δ' σελ. 94.

2) Νουμᾶς, 1922. σελ. 28.

3) Παράφτημα Ἑλλ. Ἐγκυκλοκ., 1928, σελ. 6

*) Συνέχεια ἀπὸ τὸ προηγούμενο, σελ. 66-69.

και γοργότατον ζῆμα, τέλειον τὸν τύπον, τιμαλφές κόσμημα τῆς ὄλης συλλογῆς.

Κατόπι, στὰ 1894, φάνηκαν οἱ «Νησιώτικες ἱστορίες» του. Ἀφιερωμένες στὴν ἀγαπητὴ τὴν Ἑφταλοῦ. Στὸ ἔργο του αὐτὸ ὁ τεχνίτης με εὐκρίνεια ζωγραφίζει τὴν εἰδυλλιακὴ ζωὴ καὶ με δυνατὲς κοντυλιὲς περιγράφει τὴν ψυχολογία τοῦ τόπου του, τὰ ἦθη καὶ τὸ ἔθιμα τῆς πατρίδας του. Λυκᾶται γιὰτὶ ὡς καὶ δὴ ἦρθαν τὰ σημάδια τῆς Φραγκιάς νὰ τὰ μολέφουνε. Σπαράζει ἀκόμη ἡ καρδιά του γιὰτὶ ἀφῆραν καὶ δὴ τοῦ πολιτισμοῦ τὰ κοινὰ καὶ μέρη με τὴ μέρη χάνουν ὅλα τους τὰ νησιώτικα.

Τόνε συγκινεῖ ἡ γαλήνια ὄψη τῆς μάννας του, τῶν ἀγαπημένων του τὰ σύμπωνα λόγια· δὲν μπορεῖ νὰ χορτάσει τῶν πεύκων τάλαιφρὸ τάναστέναγμα, τοῦ ἡμῶρου ἀκρογιαλιοῦ τὸ μουρμουρητὸ, τῶν βουνῶν τὶς μεθυστικὰς μυροιδιές· λαχταρεῖ νὰκούσει τοῦ κορυδαλοῦ τὸ κελάιδημα τὸ κρουσταλλένιο, τοῦ ἀκαμάτη τζιτζικα τὰδιὰκοπο τραγοῦδι.

Ἀνεπιφύλαχτα πρέπει νὰ παραδεχτοῦμε πὺς οἱ «Νησιώτικες ἱστορίες» εἶναι τὸ καλῆτερο ἔργο του. Κι αὐτὸ, βέβαια, θάχε ὑπόψη του ὁ Ψυχάρης ὅταν, κόνοντας λόγο γιὰ τὸν Ἑφταλιώτη, κήρυξε πὺς ὁ Λέσβιος δηγηματογράφος ἔχει κοινὰ σημεῖα με τὸ συγγραφέα τοῦ «Ρούδι» καὶ τοῦ «Καπνοῦ». «Ὅπως δηλαδὴ, λέει, στὴν ψυχὴ τοῦ Τουργένιεφ εἶναι ὅλη ἡ Ρουσία μεσα ζωγραφισμένη, ἔτσι καὶ τοῦ Ἀργύρη μου τοῦ Ἑφταλιώτη τίποτα δὲν τοῦ λείπει, γλώσσα, ψυχολογία, ρωμοσιότη, καὶ στὰ χροσὰ του τὰ πρᾶματῆα βλέπετε τὴν εἰκόνα τοῦ λαοῦ μας.»¹⁾

Ἀργότερα, στὰ 1897, κυκλοφόρησαν οἱ ἐλευτερότομες «Φυλλίδες τοῦ Γεροδήμου» ἀφιερωμένες στάγαπημένα του τὰ Ρωμοπόπλα. Τὸ βιβλίον σὲ τέσσερα μέρη χωρισμένο: Τὰ πρῶτα μου χρόνια. Στὸ χωριὸ. Στὴν πόλη. Στὴν Ἀθήνα. Τὸ χαρακτηρισίζουμε σὲν ἕνα εἶδος ἀιτοβιογραφίας του. Ὁ Κωστής Παλαμᾶς, κόνοντας τὰ «Τραγοῦδια» τοῦ Πέτρον Βασιλικοῦ, ἀναφέρει καὶ τὸ ἔργο αὐτὸ τοῦ Ἑφταλιώτη ὀνομάζοντάς το «λαϊκώτατον ἠθογραφικὸν πανόγραμμα.»²⁾

Τέταρτο ἔργο του, στὰ 1900, ἡ «Μαζώχτρα» καὶ ὁ «Βουρκόλαζας», δημοσιεμένα καὶ τὰ διὸ σ' ἕνα τόμο καὶ ἀφιερωμένα στὸν Πάλλη. Τὸ πρῶτο μεγάλο κρητικὸ ἠθογραφικὸ δῆγημα. Τὸ δεύτερο δράμα, βγαλμένο ἀπὸ τὸ πασιγνωστο λαϊκὸ τραγοῦδι τοῦ «Νεκροῦ Ἀδερφοῦ». Ὁ Ἑφταλιώτης πρὸς πῆρε θέμα γιὰ δράμα ἀπὸ δημοτικὸ τραγοῦδι. Τὸ χειρίστηκε ἀξιόλογα στὴν προστάθειά του, μ' ὅλο πὺν θάπρεπε, ἴσως, τὸ λυρικὸ στοιχεῖον νάιναι κίπως μετρασιμένο.

Τὸν Ἑφταλιώτη ἀκολούθησαν ἀρκετοὶ δραματογράφοι ζητώντας τὸ θέμα τους ἄλλοι στὸ δημοτικὸ τραγοῦδι καὶ ἄλλοι στὴν παράδοση

Ἄναφῆρονμε τὸ Βουπερίδη, τὸ Χόρον, τὸν Καζαντζάκη, τὸν Ποριώτη. Ὁ Παπαντωνίου μάλιστα, τώρα τελευταῖα, στὸν «Ὀρχο τοῦ Πεθαμένου» διέλεξε τὸ ἴδιο θέμα πὺν μεταχειρίστηκε στὸ «Βουρκόλαζα» του ὁ Ἑφταλιώτης.

Πέμτο ἔργο του, στὰ 1909, οἱ «Παλιὸ σκοποῖ». Ἀφιερωμένο στὴ μητέρα του. Ἐκεῖ μεσα βρίσκειται ἡ παθητικὴ «Πατινάδα» του καὶ τὸ «Τραγοῦδι τῆς Ταβέρνας» τὸ σβηταλιδικο. Ὅτι προπάντων διακρίνει τὸ τραγοῦδι αὐτὸ εἶναι ἡ πλούσια, ἡ φυσικὴ, ἡ ἀβίαστη οἶμα του. Στὸ τέλος τῆς συλλογῆς βλέπει κανεὶς ποιήματα ξένα με ἀριστοτεχνικὴ ἀπόδοση τοῦ πρωτοτύπου: Τὰ «Νησιὸ τῆς Ἑλλάδας» τοῦ Byron, ὁ «Κορυδαλὸς» καὶ τὸ «Σύννεφο» τοῦ Shelley, ἡ «Ἀθυμία τοῦ Διαβόλου» καὶ τὸ «Νανσοῦ» τοῦ Leconte de Lisle. Ὑπάρχουν ἀκόμη διὸ ποιήματα ξένα μεταφρασιμένα ἀπὸ τὸν ἴδιο, ἡ «Ἐπιγραφή Τάφοι» τοῦ Wordsworth καὶ ὁ «Θεριστὴς καὶ τὰ Λουλοῖδια» τοῦ Longfellow. Αὐτὰ βρίσκονται δημοσιεμένα στὸ Β' τόμο τοῦ «Παρνασσοῦ», πὺν τὸν ἔβγαξε παράρτημα στὰ 1894 ἡ σμυρναῖικη ἐφημερίδα «Ἀμάθεια».

(Τὸ τέλος στὸ ἐρχόμενο)

K. M. ΜΙΧΑΗΛΙΔΗΣ

ΑΠΟ ΤΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ

Η ΔΡΑΜΑΤΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΣΤΗ ΡΟΥΜΑΝΙΑ

Κάτι πὺν πέφτει ἀμέσως στὸ μάτι τοῦ ἐρευνητῆ τῆς Ρουμανικῆς Λογοτεχνίας, εἶναι ἡ δυσαναλογία πὺν ἐκδηλώνεται τὰ τελευταῖα αὐτὰ χρόνια στὰ δύοφορα εἶδη τῆς λογοτεχνικῆς παραγωγῆς: Πολὺ λίγοι στίχοι, κάπως περισσότερα δῆγηματα καὶ μυθιστορήματα, καὶ σχεδὸν πλούσια δραματικὴ παραγωγή.

Τὰ αἰτία τῆς δυσαναλογίας αὐτῆς, εἶναι περισσότερα ἴσως ἀπὸ ὅσα φαίνονται. Γιατὶ ἔκεινα πὺν φαίνονται εἶναι τὰ ἐξωτερικὰ αἰτία. Μὰ τὰ ἐσωτερικὰ αἰτία, πὺν εἶναι καὶ τὰ βαθύτερα, γιὰ νὰ ἐξεταστοῦνε εἰσυνειδήτητα, θὰ εἶχαν ἀνάγκη μιὰς πλατειᾶς μελέτης, καὶ προπάντων πολυεπίδης. Ὅσῳ ἔτσι, γιὰ νὰχουμε μιὰ ἀμυδρὴ ἰδέα, πὺν εἶναι τὰ ἐσωτερικὰ αὐτὰ αἰτία, θὰ πὺν με δύο λόγια πὺν πρέπει νὰ ἀναζητηθοῦνε οἱ ρίζες τους.

Μεγάλη κίνηση στὴν ποίηση, σχεδὸν κατὲ δὲν θὰ βροῦμε στὴν ἱστορία τῆς Ρουμανικῆς Λογοτεχνίας πὺν ἡ νέα τῆς ἐποχῆ ἀρχίζει με τὰ πρῶτα χρόνια τοῦ 19ου αἰῶνα. Ἡ κίνηση φτάνει στὴν ἐντελὴ ἐκδήλωσή της, κατὰ τὸ δεύτερο πενηντάχρονον τοῦ 19ου αἰῶνα, με τὸ μεγάλο Ρουμᾶνο ποιητὴ Ἐμινέσκου. Ὑστερα ἀπ' αὐτὸν μποροῦμε νὰ πῶμε πὺς περνάμε κατ' εὐθείαν στοὺς μοντέρνους ποιητῆς. Ἐκεῖνο πὺν ὁσῳ ἔτσι πρέπει νὰ συγκαταστήσουμε στὸ νῦν μας εἶναι πὺς γενικὰ μεγάλη στιχογραφικὴ παραγωγή δὲν ἔχουμε ἐδῶ στὴ Ρουμανία.

Κόνοντας ὁμως μιὰ συγκρίση, τῆς στιχογραφικῆς παραγωγῆς με τὸ δῆγημα καὶ τὸ μυθιστόρημα, ἴσα με τὶς ἀρχές τοῦ 20ου αἰῶνα, βλέπουμε πὺς ἡ ποίηση εἶχε μεγαλύτερη ἀπόδοση ἀπ' τὸ πεζὸ λογογράφημα, καὶ ἀπ' τὴ δραματικὴ λογοτεχνία. Ὑστερα βλέπουμε πὺς ἡ ὑπεροχὴ περνάει στὸ πεζογράφημα, πὺν βρίσκει καὶ τοῦτο τὸ δρόμο του.

Ἐκεῖνο πὺν βγαίνει ἀπ' τὰ παραπάνω εἶναι ὅτι τὸ ἕνα εἶδος δίνει τὴ σειρά του στὸ ἄλλο, ὅταν βροῖ

1) Ρόδα καὶ Μῆλα, Β', σελ. 91.

2) Πρῶτα Κριτικά, 1913, σελ 187.

τὸ δρόμο του. Βρήκε ἡ ποίηση τὸ δρόμο της. Βρήκε ἔτισης καὶ τὸ διήγημα καὶ τὸ μυθιστόρημα τὸ δρόμο του. Τὸ ἴδιο δὲν μπορεῖ νὰ πῆ κανεὶς καὶ γιὰ τὴ δραματικὴ λογοτεχνία. Βρίσκεται σὲ ἀναζητήσιμη ἀκόμα. Αὐτὸς εἶναι ἕνας ἀπὸ τοὺς ἑσωτερικοὺς λόγους, πὺν ἀμυδρά, ἀμυδρότατα φωνίζει τὴν ἐξήγησιν τῆς δυσαναλογίας, πὺν ἐκδηλώνεται στὴ λογοτεχνικὴ παραγωγή τοῦ τύπου, μεταξὺ ποίησης, πεζογραφίας καὶ δραματικῆς λογοτεχνίας.

Τὸ παραπάνω, πὺς δηλαδὴ ἡ δραματικὴ λογοτεχνία ἀναζητᾶται ἀκόμα τὸ δρόμο της, φαίνεται καὶ ἀπ' τὴν ἐξέτασιν τῆς ἰδίας αὐτῆς, τῆς τόσο πλούσιας παραγωγῆς. Μέσα σ' ἐτούτη θὰ βρῆ κανεὶς κυρίως μόνον ἱστορικὰ δράματα, πὺν νὰ ἔχουνε ρουμανικὸ θέμα, καὶ γιὰ ἥρωες τοὺς ρουμάνους βογιάρους. Ἡ δραματικὴ λογοτεχνία δὲν μπόρεσε ἀκόμα ν' ἀγκαλιᾶσθῃ τὴν πραγματικότητα τοῦ ρουμανικοῦ λαοῦ, πρῶτα πὺν κατόρθωσε ὁ Σεμαντορισμὸς⁽¹⁾ στὴν ποίηση καὶ ἰδίως στὸ διήγημα καὶ στὸ μυθιστόρημα. Γιὰ τοῦτο ἡ δραματικὴ λογοτεχνία δταν παρτάει τὴν ἱστορία καὶ τοὺς μύθους (πὺν ἀποδόθηκαν με ὠραιότητα «φανταζία») πέφτει σὲ κομεντί τῆς γαλλικῆς σχολῆς με ἥρωες τύπους κοσμοπολιτικούς. Μ' ὅλα αὐτὰ ὅμως δὲν πρέπει νὰ νομισθῇ κανεὶς πὺς λείπουνε οἱ προσπάθειες γιὰ τὴ δημιουργία πραγματικῶν Ρουμανικῶν κομεντι, με ἥρωες ἀληθινῶν ρουμάνων. Καὶ τὸ εὐχάριστο εἶναι, ὅτι ἀρκετὲς ἀπ' τὶς προσπάθειες αὐτῆς, εἶναι πραγματικῶς ἐπιτυχῆς τῶν ἡμερῶν.

Στὴν προσπάθειαν τῆς δραματικῆς λογοτεχνίας, τὸ ρουμανικὸ θέατρο ἔχει διάπλατα ἀνοικτῆς τὶς πόρτες του. Τὸ γεγονός τοῦτο κάνει μερικῶς, καὶ

με τὸ δίκιο τους, νὰ πιστεύουν πὺς ἡ ἔντονη δραματικὴ παραγωγή, ὀφείλεται στὴν πρόθυμην ὑποδοχὴ πὺν βρῖσκει στὸ Ρουμανικὸ θέατρο. Καὶ πραγματικῶς, ἔτσι φαίνεται πὺς στέκονται τὰ πράγματα. Στὸ σημεῖο ἐτούτο βρῖσκεται ὁ ἔξωτερικὸς λόγος τῆς δυσαναλογίας γιὰ τὴν ὁποία μιλήσαμε. Οἱ ἐκδοτικοὶ οἴκοι ἔχουνε περιορίσῃ τὶς ἐπιχειρήσεις τοὺς γιὰ λόγους μᾶλλον οικονομικοὺς. Ἀπ' ἐναντίας οἱ θεατρικῆς ἐπιχειρήσεις ἰδίως φέτος περισέψανε. Ἐτσι ἐκτός ἀπ' τὸ Ἐθνικὸν Θέατρο λειτουργεῖ σὲ ἄλλο θέατρο ἕνα Studio τοῦ Ἐθνικοῦ Θεάτρου. Ἐπίσης τὸ νέο θέατρο «Μαρία Βεντούρα», πὺν λειτουργεῖ φέτος γιὰ πρώτη χρονιά. Ἰδρυσε καὶ αὐτὸ τὸ δικὸ του Studio γιὰ παραστάσεις ἔργων μοντέρνων. Εἶναι ἡ ἀλήθεια ὅμως πὺς ἂν ἐτούτο, καθὼς καὶ τὸ θέατρο Ρετζίνα Μαρία, ἔχουν ἐπιχορήγησιν ἀπὸ τὸ Κράτος. Σ' ὅλα αὐτὰ τὰ θέατρα παίζονται καὶ Ρουμανικὰ ἔργα, ἂν ὄχι σὲ ἴση ἀναλογία με τὰ ξένα, ὅμως τέτοια ὥστε νὰ ὑπάρχῃ πραγματικὴ καὶ θετικὴ ὑποστήριξις τῆς Ρουμανικῆς δραματικῆς παραγωγῆς. Πρέπει ἔτισης νὰ σημειωθῇ πὺς φέτος ἀρχισε τὴ λειτουργία του, στὸ Βουκουρέστι, ἕνα θέατρο τοῦ εἴδους «Γκράν-Λ'ανβὸλ» με τὴν ἐπωνυμία «Φαντάσματα καὶ Παλιόσοι».

Ὅταν ἔχη κανεὶς ἄπ' ὄψιν του, ὅτι ἐκτός ἀπ' τὶς σκηνῆς τῆς πρωτεύουσας, ἡ Ρουμανικὴ δραματικὴ παραγωγή, βρῖσκει καταφύγιον καὶ στὶς σκηνῆς τῶν Ἐθνικῶν Θεάτρων τῶν Ἐπαρχιῶν, τότε ἀντιλαμβάνεται καλύτερα τοὺς ἔξωτερικοὺς λόγους, πὺν συντρέχουνε στὴν ἔντονη δραματικὴ παραγωγή.

Θὰ εἶναι περιεργὸν πρῶτα ἂν, ὕστερα ἀπὸ τόσο εὐνοϊκοὺς ὄρους, βρῆ σύντομα ἡ δραματικὴ λογοτεχνία τῆς Ρουμανίας τὸ δρόμο της;

Brasou

B. ΚΟΥΖΟΠΟΥΛΟΣ

Ο,ΤΙ ΘΕΛΕΤΕ

— Ὅπως τὸ εἶχαμε ἀναγγεῖλει, τὸ σημερινὸ φύλλον εἶναι ἀφιερωμένον στὴ μνήμην τοῦ Ἰδρυτῆ τοῦ «Νουμά» πὺν συμπληρώνει στὶς 21 τοῦ Μάρτη τέσσαρα χρόνια ἀπὸ τὸ θάνατό του. Εἶναι τὸ πρῶτον, νὰ ποῦμε, φιλολογικὸ μνημόσυνον πὺν τοῦ γίνεται καὶ τὸ μνημόσυνον αὐτὸ ἔχει τὴν ἐξχωριστὴν του σημασία γιὰ τὴν γίνεται μέσον στὶς σελίδες τοῦ φύλλου πὺν ἰδρυσε, ἀγάπησε, ἀγωνίστηκε, μόχθησε καὶ πόνησε εἰκοσι ὀλόκληρα χρόνια γιὰ νὰ τὴν κρατήσῃ στὴ ζωὴν καὶ νὰ φέρῃ τὰ σημερινὰ τόσο εὐχάριστα γιὰ τὸν ἀγῶνα μας ἀποτελέσματα.

Ἡ ἀγάπη καὶ ἡ ἀφοσίωσις παλιῶν καὶ νέων δημοτικιστῶν πρὸς τὸ «Νουμά», τὰ ἄρθρα καὶ οἱ γνώμες πὺν ἤρθαν σωρὸν στὰ Γραφετὰ μας γιὰ τὸν Ταγκόπουλον, τὰ γράμματα τῶσων καὶ τῶσων πὺν μᾶς παροτρύνουνε νὰ συνεχίσουμε ἀτρόμητοι τὸ καλὸν μας τὸ ἔργον, μᾶς δικαιώνουνε γιὰ τὴν σημερινὴν μας ἀπόφασιν πὺν ἀντιπροσωπεύει, καθὼς τὸ πιστεύουμε, καὶ τὴν ἐπιθυμία τῆς ὀλότητος τῶν Δημοτικιστῶν. «Νουμάς» καὶ Ταγκόπουλος, καθὼς τὸ γράψαμε καὶ ἄλλοτε, εἶναι ἕνα καὶ τὸ αὐτὸ πράγμα, καὶ «Νουμάς» χωρὶς σελίδες ἀφιερωμένες στὸν Ἰδρυτῆ του, δὲ θὰ μποροῦσε σήμερον νὰ νοηθεῖ. Ρήχνουμε τὸ σῶρον γιὰ ἕνα ἐπιβλητικώτερον, ὅπως τοῦ ταιριάζει, μνημόσυνον.

— Ὅποιος θέλει νὰ πάρῃ μιὰ γενικώτερον ἰδέαν τῶν ἀγῶνων τοῦ Ταγκόπουλου, ἄς διαβάσῃ τὸ πανηγυρικὸν τεῦχος πὺν βγήκε στὰ Εἰκοσάχρονα τοῦ «Νουμά» καὶ πὺν ἐκεῖ μέσα, στὶς 62 σελίδες του, ἐξετάζεται ὀλόκληρον τὸ πολύμορφον ἔργον του καὶ τὸ ἔργον τοῦ «Νουμά» ἀπὸ τὰ πρῶτα δημοτικιστικὰ χρόνια ὡς τὰ τέλη τοῦ 1922 πὺν ἔγινε ἡ γιορτὴ αὐτῆ. Σημαντικὸν βοήθημα γιὰ τὸ μελετητὴν τῆς ἱστορικῆς ἐκείνης ἐποχῆς εἶναι καὶ τὰ «Ἱστορικὰ τοῦ Νουμά» πὺν δημοσιεύτηκαν πέρσι ἀπὸ τὸν Πάνον Ταγκόπουλον σὲ δέκα τεύχη τοῦ περιοδικοῦ «Ἑλληνικὰ Γράμματα.» Ὁ Ταγκόπουλος εἶναι μιὰ φυσιογνωμίαν πὺν γιὰ νὰ γνωρισθῇ πλέον, θέλει βαθύτερον ἐξέ-

τασιν, μελέτην, καὶ προσοχὴν.

— Πολλῆς γνώμης καὶ γράμματα νέων μας φίλων, μέιναν ἔξω ἀπὸ τὸ σημερινόν. Παρακαλοῦμε νὰ μᾶς συμπληρώσῃ. Ὁ χῶρος εἶναι μετρομένον, λιγοστός, με τὸ σταγονόμετρο. Ἴσως στὸ ἐρχόμενον δημοσιεύσῃμε τὶς κυριώτερες.

— Μερικῆς «Ἱερομᾶδες» τοῦ Δ. Ταγκόπουλου, πὺν τὶς ἔχουμε ξεκαθαρίσει γιὰ βιβλίον καὶ πὺν εἶναι σωστά λογοτεχνικὰ—λησημονημένες οἱ περισσότερες στὸ «Ἐθνος» πὺν πρωτοφανήκανε—θὰ δημοσιευτοῦνε στὸ «Νουμά» γιὰ νὰ τὶς γνωρίσῃμε καὶ οἱ φίλοι μας. Ἀρχίζουμε με τὶς «Καστανιέττες».

— Σ' ἐκδοσὴν φροντισμένην βγήκε τὸ φετινὸ ἡμερολόγιον τοῦ Δροσίνῃ με διαλεκτὴν συνεργασίαν. Περιέχει ἐπιστημονικῶς μονογραφίας, μελέτες διάφορες καὶ πολλὰ λογοτεχνικὰ ἔργα. Ξεχωρίζουμε ποιήματα τοῦ Παλαμά, Δροσίνῃ, Γκόλφῃ, Δελεγοῦ καὶ δύο διηγήματα: «Ἡ εἰκόνα τῆς δευτέρας παρουσίας» τοῦ Κώστα Παρορίτη καὶ «Τ' ἀντικρινὸν μας σπῆτι» τοῦ Ρήγῃ Γκόλφῃ.

— Ἀναγγέλλουμε μερικὰ ἀπὸ τὰ δημοσιεύματα, πὺν ἔχουμε στὰ χέρια μας, καὶ πὺν θὰ φανοῦνε σὲ κατοπινὰ φύλλα τοῦ «Νουμά».

Ποιήματα I. Ζερβοῦ, Λευτέρῃ Ἀλεξίου, Γιώργου Σταυροπούλου, Μαρίας Ζάμπη, Ἀγγελου Καλοκαιρινοῦ, Ἡβρον Δελεγοῦ, Π. Κριναίου, Γιάννη Περγιαλίτη.

Διηγήματα Αἰλῆς Ἰακωβίδῃ, Δ. Ταγκόπουλου, Βελ. Φορέρη, Μ. Βισάνθη.

Ὀρθογραφικὰ τοῦ Φιλῆντα.

Μεταφράσματα: Μπραντέσκου Βοϊνέτι, Λογκφέλλου, Richard Muther, Richard Dehmel.

Ἄρθρα τοῦ Α. Παπαδήμα: «Καβαφικὴ φυλλοξήρα» καὶ τοῦ Β. Κουζόπουλου γιὰ τὸ σύγχρονον Ρουμάνον διηγηματογράφον I. Βοϊνέτι.

Κριτικὴ τῶν νέων βιβλίων.

Καινουργία γράμματα ἀπὸ τὸ ἀρχεῖον τοῦ Νουμά.

— Φαινόμενα καὶ Χωρὶς γραμματόσημον, στὸ ἐρχόμενον φύλλον.

ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΔΗΜ. Π. ΤΑΓΚΟΠΟΥΛΟΥ

ΤΥΠΩΜΕΝΑ ΣΕ ΒΙΒΛΙΑ

(ΚΑΤΑ ΧΡΟΝΟΛΟΓΟΓΙΚΗ ΣΕΙΡΑ)

ΠΡΩΤΟΙ ΣΤΙΧΟΙ	1890	ΑΝΩ ΣΧΩΜΕΝ ΤΑΣ ΚΑΡΔΙΑΣ, Δράμα	1918
ΤΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΤΟΥ ΡΑΜΠΑΓΑ	1898	ΜΥΡΙΑΕΛΛΑ, Δράμα	1919
ΝΕΑ ΛΑΪΚΗ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ	1899	ΠΙΣΩ ΑΠΟ ΤΑ ΚΑΓΚΕΛΑ	1919
ΦΑΙΝΟΜΕΝΑ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΑ	1901	ΠΛΑΤ' ΣΤΗΝ ΑΓΑΠΗ, Μυθιστόρημα	1920
ΖΩΝΤΑΝΟΙ ΚΑΙ ΠΕΘΑΜΕΝΟΙ, Δράμα	1905	ΔΡΑΜΑΤΑ, Α' τόμος	1920
Ο ΑΣΩΤΟΣ, Δράμα	1906	Ο ΛΥΤΡΩΜΟΣ, Δραματικός Έπιλογος	1921
ΟΙ ΑΛΥΣΙΑΣ, Δράμα	1908	Η ΜΗΤΕΡΑ, Δράμα	1922
ΣΤΗΝ ΟΞΩΠΟΡΤΑ, Δραματική σκηνή	1909	ΑΓΑΠΩΝΤΑΣ κ' άλλα διηγήματα	1922
Ο ΑΡΧΙΣΥΝΤΑΧΤΗΣ, Σκημική σάτυρα	1912	ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ ΠΟΡΤΡΑΙΤΑ	1922
ΤΡΙΑ ΜΟΝΟΠΡΑΧΤΑ	1913	ΘΕΜΗΣ ΒΡΑΝΑΣ, Μυθιστόρημα	1923
ΟΙ ΑΠΟΓΟΝΟΙ, Μυθιστόρημα	1914	ΔΥΟ ΑΓΑΠΕΣ, Μυθιστόρημα	1924
ΣΚΟΡΠΙΕΣ ΜΟΛΥΒΙΕΣ	1915	Ο ΠΡΟΦΗΤΙΚΟΣ, Κριτική ανάλυση	1929

ΓΙΑ ΝΑ ΤΥΠΩΘΟΥΝΕ

ΠΡΩΤΑ Η ΖΩΗ, Μυθιστόρημα	(Στά χέρια του εκδότη Γ. Βασιλείου)
ΑΥΓΙΑ ΛΙΘΟΣ κ' άλλα διηγήματα	(" " " " Χ. Γανιάρη)
ΔΡΑΜΑΤΑ, Β' τόμος	(" " " " Μιχ. Ζηρκίκη)

ΣΤΑ ΧΕΡΙΑ ΤΩΝ ΚΛΗΡΟΝΟΜΩΝ ΤΟΥ

ΓΙΟΥΛΙΑ, Μυθιστόρημα
 ΓΙΑΤΡΟΣ ΜΕ ΤΟ ΣΤΑΝΙΟ κ' άλλα διηγήματα.
 ΠΕΡΕΜΙΑΕΣ, ξεδιαλεγμένες από το "Έθνος", δύο τόμοι.
 ΣΚΟΡΠΙΕΣ ΣΕΛΙΑΕΣ ("Άρθρα, μελέτες κ.τ.λ. από τις Έφημερίδες και το Νουμά.)

Μερικά από τα παραπάνω βιβλία, καθώς και τα Εικοσάχρονα του Νουμά (1923), υπάρχουνε και προμηθεύονται από το Αθηναϊκό Βιβλιοπωλείο Χ. Γανιάρη, οδός Σοφοκλέους 3, στην Αθήνα.

Στις 24 του Φλεβάρη, όταν πιά εΐτανε τυπωμένες οι μέσα σελίδες του «Νουμά» και δέν έμενε νά τυπωθεί παρά τουτό το έξωφύλλο, λάβαμε από το Λίβερπουλ ένα άρθράκι του σεβαστού μας κ. Πάλλη: Η δημοτική ως εκφραστικό όργανο και τη γνώμη του Ποιητή Έρμονα-Βλαστού για το μακαρίτη Ταγκόπουλο, που θά δημοσιευτούνε και τὰ δυο στο έρχόμενο φύλλο.

Οί νέοι της «Πνοής» χολοθήκανε γιατί τους αποκαλύψαμε πως τό ποίημα του Έφραλιώτη, τό δημοσιευμένο στο 13 φύλλο τους, δέν είναι ά ν έ κ δ ο τ ο και βγήκανε νά μάς τὰ ψάλλουνε ένα χεράκι λέγοντας πως κ' έμεις δημοσιέψαμε πράγματα τυπωμένα. Σύμφωνοι! μά ή διαφορά μας είναι στο ζήτημα πως αυτά έμεις δέν τὰ παρουσιάσαμε ως άνεκτά, ούτε τώπώσαμε φέγγ βολάν νά τὰ ρεklamάσουμε ως τέτοια στους δρόμους, ούτε—διάβολε!— απαγορέψαμε σέ κανένα τήν όλική ή μερική ανάπτυσή τους. Copyright by Noumas!! Ένα διήγημα του Δ. Ταγκόπουλου, άγνωστο και θαμμένο στις σελίδες περιοδικού της Αμερικής, έχει και παραέχει τη θέση του στο Νουμά, όπως έχουν θέση—ζέϊναι τιμή μας—τό έπίγραμμα με τ' άθάνατα λόγια του Πάλλη για τόν Ψυχάρη, πρωτογραμμένα σ' έμάς. Η διαφορά κ' έδω είναι πως έμεις δέν απαγορεύουμε σέ κανένα τη μερική ή όλική ανάπτυση και

γι' αυτό κάθε μας άρθρα τυπώνεται και ξανατυπώνεται τιμητικά από δικά μας και ξένα φύλλα. Ένα παραγραφάκι μας, προχτές, σκολιάστηκε με πρωτοσέλιδο κύριο άρθρο και τίτλο «Τι γράφει ό Νουμάς» από τό «Δημοκράτη» της Μυτιλήνης (18.2.30) και τό διήγημα του Παρορίτη Ένα σακκούλι με κόκκαλα—τέσσερις διστιλες σελίδες, παρακαλούμε!— ξανατυπώθηκε από τό 4 τεύχος του «Νουμά» φαρδύ—πλατύ—για νά μήν αναφέρουμε τά σταχυμένα σ' έβδομαδιαία περιοδικά διηγήματα του Πάνου Ταγκόπουλου, που άφού έχουνε άλλοι τό... δικαίωμα νά τὰ ξανατυπώνουνε (Ό Έλλ. τόπος της Αμερικής τόχει πάρει δά μονοπώλιο!) θαρρούμε πως τόχουμε κ' έμεις νά τὰ γνωρίσουμε, όσα θέλουμε, στους άναγνώστες μας. Μ' αυτά ούτε τὰ ξαίρουνε, ούτε και τὰ παρακολουθούνε οί φίλοι μας της «Πνοής», λόγω της νεαρής των ηλικίας, όπως λένε.

ΜΕΓΑ "ΤΣΕΡΓΑ ΠΑΛΛΑΣ" ΕΝ ΑΜΑΡΟΥΣΙΩ ΚΟΡΑΗ 46

ΕΞΕΝΟΜΟΧΕΙΟΝ ΥΠΝΟΥ "ΤΣΕΡΓΑ ΠΑΛΛΑΣ" "ΤΣΕΡΓΑ ΠΑΛΛΑΣ" ΠΑΝΣΙΩΝ ΤΟΥ ΣΙΑΦΡΑΦΡΟΜΙΚΟΥ ΣΤΑΘΜΟΥ

Δωμάτια εύερα, ύγιεινά, εφάμιλλα τών εν Εύρώπη. ΛΟΥΤΡΑ—θερμά και ψυχρά
 Κεντρική ΘΕΡΜΑΝΣΙΣ. Διοχέτευσις ύδατος εντός τών δωματίων (Eau Courante)
 Ιδιαίτερα διαμερίσματα δι' οικογενείας πλήρη μετά λουτρών κλπ.
 Ίδιαίτερα λουτρά δι' ιδιάτας λειτουργούντα καθημερινώς

ΕΣΤΙΑΤΟΡΙΟΝ—ΜΠΑΡ ΚΟΥΖΙΝΑ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ 1ης ΤΑΣΕΩΣ

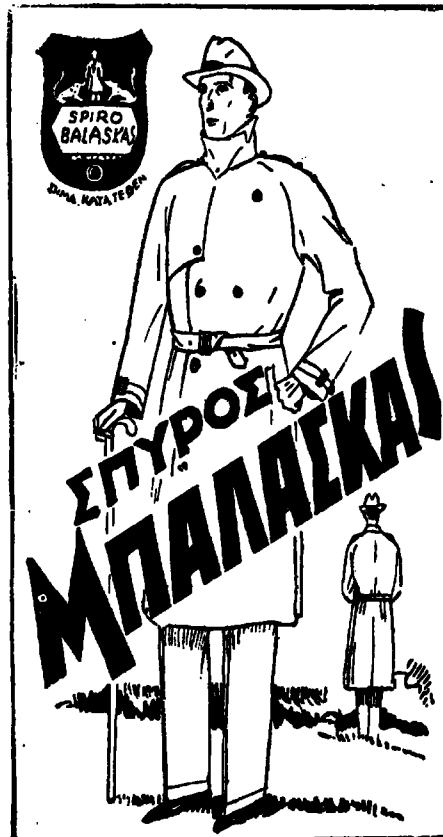
ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
Η ΑΡΧΑΙΟΤΕΡΑ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΕΙΤΕΡΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ
ΙΔΡΥΘΕΙΣΑ ΤΩ 1841

Κεφάλαια Μετοχικά και 'Αποθεματικά Δρ. 1.205.000.000.—
Καταθέσεις (τῆ 30ῆ 'Ιουνίου 1929) » 6.250.000.000.—

ΚΕΝΤΡΙΚΟΝ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΥΠΟΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΑ ΚΑΘ' ΟΛΗΝ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ
ΠΡΑΚΤΟΡΕΙΟΝ ΕΝ ΝΕΑ ΥΟΡΚΗ, 51 MAIDEN LANE
ΑΝΤΑΠΟΚΡΙΤΑΙ ΕΙΣ ΟΛΑΣ ΤΑΣ ΧΩΡΑΣ ΤΟΥ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ

Ἡ Ἐθνικὴ Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος ἐκτελεῖ πάσης φύσεως τραπεζικὰς ἐργασίας
εἰς τὸ ἐσωτερικὸν καὶ τὸ ἐξωτερικὸν ὑπὸ ἐξαιρετικῶς συμφέροντας ὁρους.

Δέχεται καταθέσεις (εἰς πρώτην ζήτησιν, ἐπὶ προθεσμίᾳ καὶ ταμιευτηρίου) εἰς
δραχμὰς καὶ ξένα νομίσματα μὲ λίαν εὐνοϊκὰ ἐπιτόκια.

ΟΛΑ ΠΑΜΦΘΗΝΑ
ΑΓΓΛΙΚΑ

ΠΑΛΤΑ, ΑΔΙΑΒΡΟΧΑ
ΚΑΜΠΑΡΤΙΝΕΣ
ΚΑΙ ΕΝΔΥΜΑΤΑ

ΣΤΑΔΙΟΥ 52
(ΚΑΤΩΘΙ ΑΡΣΑΚΕΙΟΥ)